

Marc Sageman

Prevedla Tadej Todorovič in Tina Ritlop

Kako razumeti terorizemⁱ

Zakaj se ljudje obračajo k političnemu nasilju? Analiza tega, kako je George W. Bush mobiliziral Američane, da so se spopadli z Al Kaido po posledicah napadov na ZDA 11. septembra 2001, se zdi dobra začetna točka. 20. septembra je naslovil skupno sejo ameriškega kongresa. Njegov artikuliran, prepričljiv in ganljiv govor je uokviril ameriško razumevanje in odgovor na to vrsto političnega nasilja proti Zahodu za naslednjih 15 let.

Američani imajo to noč veliko vprašanj. Američani se sprašujejo: Kdo je napadel našo državo? Dokazi /.../ kažejo na skupino ohlapno povezanih terorističnih organizacij, ki jih poznamo pod imenom Al Kaida /.../ Njihov cilj je preoblikovati svet — in vsepovsod vsiliti svoja radikalna prepričanja ljudem /.../ Teroristi imajo direktivo, ki jim zapoveduje /.../, da ubijejo vse Američane, ne razlikujejo med vojsko in civilisti, vključno z ženskami in otroki /.../ Nove člane pridobijo /.../ in peljejo v tabore v kraje, kot je Afganistan, kjer jih podučijo o strategijah terorja. Nato jih pošljejo nazaj domov ali pa jih poskrijejo v države po svetu, kjer kujejo zlo /.../ Naš sovražnik je radikalna mreža teroristov in vse vlade, ki jih podpirajo. Naša vojna proti terorizmu se začne z Al Kaido, vendar se tam še ne konča. Ne bo se končala, dokler ne bomo vsake teroristične skupine z globalnim dosegom našli, ustavili in premagali.

Američani sprašujejo: Zakaj nas sovražijo? /.../ Sovražijo našo svobodo — svobodo veroizpovedi, svobodo govora, svobodne volitve in svobodo zbiranja in nestrinjanja z drugimi /.../

Američani sprašujejo: Kako se bomo borili in zmagali to vojno? Vsa sredstva, ki jih imamo na razpolago, bomo usmerili /.../ v onemogočanje in poraz globalne teroristične mreže /.../ Preganjali bomo vse države, ki pomagajo teroristom ali jim nudijo varen pristan. Vsaka država, v vsaki regiji, se mora odločiti. Ali ste z nami ali pa ste s teroristi. Od današnjega dne bodo ZDA vsako državo, ki še naprej skriva ali podpira terorizem, šteje za sovražni režim /.../ Vendar to ni samo ameriški boj. In na kocki ni samo ameriška svoboda. To je svetovni boj. To je boj civilizacije. To je boj vseh, ki verjamejo v napredek in pluralizem, toleranco in svobodo. Pozivamo vse narode, da se nam pridružijo /.../

ⁱ Prevod 1. poglavja knjige Marca Sagemana *Turning to Political Violence: The Emergence of Terrorism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2007.

Američani sprašujejo: Kaj se pričakuje od nas? /.../ Prosim vas, da vzdržujete ameriške vrednote in se spomnite, zakaj je toliko ljudi prišlo sem. Borimo se za svoja načela in naša glavna odgovornost je, da živimo po njih /.../

Povzročili so nam veliko škodo. Utrpeli smo veliko izgubo. In v svojem žalovanju in jezi smo našli svojo misijo in svoj trenutek /.../ Napredek človeške svobode — velik dosežek našega časa in velik up vsakega časa — je zdaj odvisen od nas. Naša država /.../ bo razblinila temno grožnjo nasilja, ki bdi nad našimi ljudmi in našo prihodnostjo. Z našim trudom in našim pogumom bomo zbrali svet za tem ciljem. Ne bomo se utrudili, ne bomo omahovali in ne bo nam spodletelo. (Bush, 2001)

Analizirajmo, kako je govor predsednika Busha mobiliziral narod, da so uporabili nasilje proti Al Kaidi. Narod in svet je naslovil kot Američan — »naša država« — in ne kot posameznik. Ko je bil narod napaden, nas je spomnil na našo skupno vez — našo družbeno identiteto kot Američanov — in zatrdil, da ja vsak napad na posameznega Američana ali na tri tisoč Američanov, napad na vse Američane. Ta grožnja »nam« je naše samorazumevanje kot Američanov naredila veliko bolj pomembno kot naše posamezne identitete. Takšen vidik »Američanov v nevarnosti« je poudaril našo skupno identiteto, zasenčil naše individualne razlike in se osredotočil na grožnjo, na ljudi, ki so nas napadli. Predsednik Bush je artikulirano primerjal in poudaril razlike med nami, svobodo-ljubečimi ljudmi, in »njimi«, svobodo-sovražnimi ljudmi. To je maksimiralo razlike med nami in hudodelci in poudarilo naše skupne lastnosti, ki si jih delimo kot Američani. Poenostavil je bistvo teroristov na morilce, ki ne razločujejo med žrtvami in katerih netoleranca je izdala njihovo religijo. Nato je zarisal ostre meje med nami in našimi zavezniki in njimi ter njihovimi zavezniki: »Ali ste z nami ali pa ste s teroristi.« Glede na to, kako kmalu po tragediji 11. septembra je Bush to spregovoril, je takšen opis situacije bil po godu večini Američanov.

Seveda je predsednik Bush, kot vodja države, moral pomagati državi osmisлити te izredne, težke in preteče dogodke in poskrbeti, da smo mi ostali lahko sledili načinu razmišljanja, čutenja in delovanja v tej situaciji. Njegovi ponavljajoči se frazi »Američani sprašujejo«, so sledile razlage in vodenje. To je ustvarilo pričakovanja za misli, občutke in vedenje Američanov, še posebej v odnosu do teh teroristov. Podlago za mobilizacijo Američanov v boju proti grožnji je pripravil s pomočjo skupne družbene identitete kot Američanov in Zahodnjakov. Čut za skupno identiteto kot ne-teroristov je v tem boju vključeval naše zaveznike¹ in oblikoval osnovo za kolektivna dejanja proti teroristom. S poudarjanjem krepostnih »nas«, »ki verjamejo v napredek in pluralizem, toleranco in svobodo«, je predse-

¹ Dan po tragediji 11. septembra je francoski časopis *Le Monde* objavil uvodnik z naslovom »Nous sommes tous Américains« (»Vsi smo Američani«), kjer so bili Francozi in vsi ljudje nasploh opredeljeni kot del večje kategorije neterorističnih žrtev, ki so se pripravljeni spopasti s teroristi. Glej Colomani, 2001.

dnik Bush dosegel in razširil svojo skupino in vključil preostali svet, ki ga je želel mobilizirati v »globalni« vojni proti terorizmu. Poskrbeti, da so se ljudje počutili vključene v dogodke po 11. septembru, da so čutili ogorčenje do storilcev, kot da bi bili napadeni sami, je bil nujen pogoj za boj proti terorizmu, za boj proti »njim«.

S tem govorom je Bush postal prototipski član skupine, ki je zagotavljal vodenje glede primernih občutkov, misli, vrednot in vedenja, ki bi ga morali kot Američani v zvezi s teroristi prevzeti. Njegova naklonjenost teksaškemu škornjem, džins hlačam in usnjenim jaknam in njegovi malapropizmi so samo poudarili njegov podoben prototipskega Američana. Dan po govoru je večina Američanov (78 odstotkov) verjela, da je predsednik dobro razložil cilje kakršnih koli morebitnih vojaških dejanj, ki bodo posledica vojne proti terorju (Moore, 2001). Državo je mobiliziral za vojno tako, da je gradil na smislu skupne družbene identitete v načrtu boja proti teroristom. Javna podpora predsedniku Bushu je dan za njegovim govorom, glede na javnomnenjsko raziskavo CNN/USA Today/Gallup, narasla na rekordnih 90 odstotkov (Moore, 2001).² Njegova visoka javna podpora je delno posledica dejstva, da je uspel ujeti počutje države in jo potisnil tja, kamor si je država želela. Celih 75 odstotkov se je strinjalo z njegovim predlaganim vojaškim odzivom, dodatnih 19 odstotkov pa se je pritoževalo, da je takšen odziv še premedel. Teden pred govorom je 88 odstotkov Američanov že mislilo, da se mora država maščevati za napade 11. septembra z vojaškim akcijo. S svojim govorom je Bush zgolj prijel vajeti že drvečega voza. Narod se je obračal nanj za vodstvo in ponotranjil njegov smisel skupne družbene identitete in norm. Američanom ni bilo treba ukazati, naj se pridružijo aparatom za državno varnost, ni bilo potrebe za prisilo ali materialno spodbudo. Več deset tisoč ljudi se je prostovoljno javilo, da so postali vojaki v boju proti Al Kaidi.

Proces mobilizacije Američanov v boju proti Al Kaidi je podoben procesu, ki vodi v politično nasilje tiste, ki jih sedaj imenujemo teroristi. Politična skupnost, ki je v stopnjujočem se konfliktu z drugo, zunanjo skupino in ne verjame več v miroljuben razplet konflikta, ki je ogorčena nad neupravičeno agresijo te skupine, bo ustvarila prostovoljce, ki se dojemajo kot vojaki, ki bodo svojo skupino branili pred to zunanjo skupino. Čeprav se ta knjiga ukvarja s tem, kar navadno imenujemo »radikalizacija« ali proces nastanka »terorista«, sta oba izraza tako nasičena z zakoreninjenimi predpostavkami, da ju je, preden ju definiramo, najprej potrebno razstaviti na način, kjer so postavljeni temelji perspektive ali paradigme³ političnega vedenja. Prav tako je obrat k političnemu nasilju lahko razumljen samo

² To je bila najvišja podpora javnosti predsedniku ZDA vseh časov, ki je podrla prejšnji rekord 89 odstotne podpore, ki jo je zabeležil njegov oče, George H. W. Bush, ob koncu sovražnosti zalivske vojne leta 1991 in 87 odstotno javno podporo, ki jo je užival predsednik Harry Truman tik po koncu sovražnosti druge svetovne vojne v Evropi.

³ V smislu Kuhna, 1970.

znotraj te paradigme, ki uokviri model, ki je predstavljen v tej knjigi. Takšna paradigma nakazuje na določene protiintuitivne ugotovitve, ki se drugače izmuznejo razlagi.

Politično nasilje s perspektive družbene identitete

Glede na to paradigmo se vsi poskusi razumevanja družbenega sveta začnejo z avtomatskim in naravnim kognitivnim procesom samokategorizacije. Moja analiza Busheve mobilizacije Američanov v boju proti Al Kaidi prikazuje, da je samokategorizacija bila za Američane osnova razumevanja njih samih in njihovih sovražnikov. Samokategorizacija je bistven proces projekta družboslovja, ki želi analizirati vedenje skupin, ki ga poznamo pod imenom teorija socialne identitete (TSI) (glej Turner, Hogg, Oakes, Reicher in Wetherell, ur., 1987). Takšna perspektiva nam omogoča, da presežemo intuitivne, a nepreverjene in zmotne predpostavke, ki vodijo naše razumevanje tega, kako ljudje postanejo teroristi in zaradi katerih raziskovanje terorizma zato stagnira (glej Sageman, 2014).

Najbolj popularna razlaga »radikalizacije v terorizmu«⁴ je, da so bodoči teroristi nagnjeni k izvajanju terorističnih operacij zaradi nekih osebnih značilnosti.⁵ Čeprav nekateri ljudje še vedno verjamejo, da so teroristi nori,⁶ večina laikov verjame, da so »pravi verniki«,⁷ ki jih vodijo napačne ideje. Vidik, da fanatike vodi ideologija, je ideološka perspektiva. Kot nakazuje govor predsednika, se teroriste dojema kot naivne, ranljive ali »rizične« mlade ljudi, ki jih novačijo in razvijajo nasprotniki, jih indoktrinirajo in pošljejo v teroristične tabore po svetu. Ko končajo s taktičnimi navodili in pranjem možganov, jim ukažejo, naj gredo nazaj domov in povzročijo kaos. Takšen pogled nakazuje na teorijo družbenega vpliva, ki lahko pojasni usvojitev novih idej, ki so tako močne, da je človek zanje pripravljen žrtvovati samega sebe ali ubijati druge. Ena izmed najbolj pogostih takšnih teorij predpostavlja, da so ljudje racionalni akterji, katerih vedenje je viden rezultat analize stroškov in koristi, osnovane na vnaprej določeni množici preferenc (glej Clarke in Newman, 2006). To je teorija racionalne izbire (TRI), katere preproste predpostavke omogočajo znanstvenikom, da natančno izračunajo verjetnosti različnih možnosti in napovedo vedenje. Takšna perspektiva, ki je ena izmed

⁴ Te izraze bom podrobneje opredelil znotraj TSI v naslednjem odseku. Tukaj jih uporabljam tako, kot jih navadno uporablja širša javnost. Za kritiko splošnih teorij radikalizacije glej Sageman, 2016: 89–109.

⁵ Takšen vzgib, kjer krivimo osebo namesto okolja za negativno vedenje drugih ljudi, imenujemo temeljna napaka pripisovanja. Glej Ross in Nisbett, 1991: 119–144.

⁶ Za povzetek in kritiko pojma teroristične osebnosti glej Taylor, 1988; Reich, ur., 1990; Crenshaw, ur., 1995; Silke, ur., 2003; Horgan, 2005: 47–106 in Sageman, 2004: 83–91. Vendar pa še vedno obstajajo nekateri strokovnjaki za duševno zdravje in amaterski psihologi, ki na podlagi zelo selektivnih anekdotnih dokazov verjamejo, čeprav niso nikdar pregledali terorista, da teroristi trpijo neke vrste duševno motnjo. Glej Lankford, 2013 za novejši primer.

⁷ Za razširjenost termina je zaslužen Hoffer, 1963.

najbolj plodnih paradigem v družbenih vedah (glej Abella, 2008: 49–53), zagotovi preprosto pojasnilo za prevzem nove ideologije, ki preko indoktrinacije selektivno nagradi tiste, ki ideologijo sprejmejo (z zagotavljanjem ljubezni in vključenosti v želeno skupino) in kaznuje tiste, ki jo zavrnejo (z izobčenjem ali maščevanjem). Ta raziskava bo pogosto primerjala teorijo socialne identitete in teoriji racionalne in ideološke izbire kot primerne razlage pri ključnih mejnikih za obrat k političnemu nasilju v naslednjih empiričnih poglavjih.

V nasprotju s tem pa storilci političnega nasilja, ko so vprašani glede razlogov za uporabo nasilja, navajajo krivice. Vendar se takšen odgovor hitro izkaže za nezadostnega, saj iste krivice doživlja veliko število ljudi, k nasilju pa se jih obrne le peščica. Ko jih drezamo dalje, krivijo okoliščine.⁸ Te razlage poudarijo dvom in negotovost, ki so ju občutili, ko so morali izbirati med različnimi alternativami v kompleksni in zapleteni situaciji. Njihove razlage so v nasprotju z linearnim in enostavnim determinizmom analitikov, ki v takšnih dogodkih niso nikdar sodelovali.⁹ Gotovost in linearnost kritikov prideta komaj retrospektivno, ko lahko kompleksnost okoliščin zreduciramo na abstrakcijo pomembnih dejavnikov, do katerih lahko pridemo le *post hoc*. To ne upošteva znatne težave, ki jih imajo akterji pri razlikovanju pravih signalov od naključnih motenj v sami situaciji. Takšna popularna analiza se osredotoča na proces človekovega odločanja, da pojasni vedenje. Pravzaprav moderna zahodna kultura daje prednost takšni poljudni razlagi vedenja z izdelanim vzročnim besediščem procesa, kako mentalna stanja, posebej čustva, vodijo do določenih dejanj. V nasprotju s tem obstaja umanjkanje enakovrednega besedišča za situacije, ki vodijo v specifično vedenje. Izjema so grožnje, ki jih doživljamo kot strahove.

Preden odslovimo razlage vedenja storilcev kot le razbremenilne utemeljitve za njihove zločine, upoštevajmo zanesljive dokaze, da okoliščine močno vplivajo in pritiskajo na ljudi, da se vedejo na določen način. Francozi zajamejo ta smisel, ko nas okoliščine v nekaj prisilijo, z izrazom *la forces des choses*, ki pomeni dobesedno sila stvari, kar je zelo dvoumen izraz, pomešan s problemi, statičnimi okoliščinami in dinamiko dogodkov. Statična dimenzija zajame strukturni kontekst dogodkov in vključuje strukturo priložnosti za uporabo nasilja.¹⁰ Ko se dogodki odvijajo na določen način, dinamična dimenzija kaže na to, da je v določenem trenutku razvoj okoliščin bolj naklonjen nekaterim dejanjem kot drugim.

⁸ Ta pristranskost subjekta-opazovalca je druga plat medalje temeljne napake pripisovanja. Ljudje običajno pripišejo negativno vedenje druge osebe notranjim predispozicijam, isto vedenje njih samih pa neusmiljenim okoliščinam. Sumim, da lahko to težnjo razširimo tudi na družbene skupine; to pa nakazuje, da člani, ki se identificirajo s svojo družbeno skupino, verjamejo, da so člani njihove skupine v dejanja prisiljeni zaradi okoliščin, medtem ko so dejanja članov drugih skupin posledice notranjih predispozicij.

⁹ Alexis de Tocqueville je v svojih *Souvenirs* (1986: 761–762) doživel isti kontrast med tistimi, ki živijo zgodovino, in onimi, ki o zgodovini pišejo.

¹⁰ Taylor in Currie, ur. (2012) to imenujeta dostopnost strukture priložnosti.

Ko vprašamo strokovnjake glede razlogov za obrat k političnemu nasilju, nekateri še zmeraj uporabljajo patološke psihološke razlage¹¹ ali pa navajajo frustracije zaradi relativnega pomanjkanja (Gurr, 1970). Po drugi strani večina kaže proti klasičnim eksperimentom iz socialne psihologije, ki preučujejo konformizem (Asch, 1956), poslušnost oblasti (Milgram, 1974) in moč dodeljenih vlog (Zimbardo, 2007). Ti eksperimenti razkrivajo moč situacij — *la forces des choses* —, ki dramatično vplivajo na vedenje, ne da bi se akter sploh zavedal pretanjenih eksperimentalnih manipulacij okolja (Ross and Nisbett, 1991), kar kaže na to, da so naključno izbrani subjekti pripravljeni ubijati druge v imenu znanosti ali sadistično mučiti zapornike. Nekaj učenjakov je ta spoznanja uporabilo kot gradnike za razlago radikalizacije.¹² Vendar za te eksperimente, katerih rezultati so zanesljivi in poustvarjeni, že dolgo manjka primerna teoretična razlaga. Pred kratkim je takšno razlago priskrbel TSI [teorija socialne identitete] (glej Reicher in Haslam, 2006; Smith in Haslam, ur., 2012; Reicher, Haslam in Smith, 2012; Haslam, Reicher in Birney, 2014). V preostanku tega poglavja opisujem takšno perspektivo in njen pomen za razumevanja obrata k političnemu nasilju. Ne nakazujem, da je TSI edina razlaga tega procesa, ampak da je verjetno najpomembnejša.

Kot veliko drugih razvojev v socialni psihologiji se je teorija socialne identitete začela kot poskus razumevanja katastrofalnih dogodkov, kot je bil holokavst.¹³ TSI izvira iz dela Henrija Tajfela, poljskega Žida, ki je imigriral v Francijo in se pridružil francoski vojski v boju proti nacistom. Bil je ujet in je preživel številna taborišča kot vojni ujetnik v Nemčiji. Po njegovi osvoboditvi je svoje življenje posvetil raziskovanju tega, kaj je omogočilo holokavst.

Da bi ugotovil, kateri so minimalni elementi, ki vodijo v predsodke in medskupinske konflikte, je Tajfel subjekte naključno razvrstil v poljubne skupine (katerih člani so bili dejansko samo oni) in ugotovil, da je sama razvrstitev dovolj, da pride do favoriziranja lastne skupine in diskriminacije zunanje skupine. Ta skupinska pristranskost je vključevala identifikacijo z lastno skupino ali, kot je kasneje zagovarjal Tajfelov študent John Turner, samokategorizacijo. Ti minimalni pogoji so pokazali, da samotarji spontano ravnajo v imenu skupine, s katero sploh niso

¹¹ Post (2007) zagovarja to pozicijo. Ampak glej tudi Merari (2010), ki trdi, da je osebnost samomorilskih bombnih napadalcev odvisniška/izogibajoča. Kruglanski, Chen, Dechesne, Fishman in Orehek (2009) trdijo, da teroristi iščejo osebni pomen, nekaj, kar Borowitz (2005) imenuje Herostratosov sindrom – po človeku, ki je požgal starodavno knjižnico v Aleksandriji, da bi postal slaven.

¹² Borum (2004) in Moghaddam (2005, 2006) sta poskušala strniti relevantno literaturo v zelo drugačne linearne mehanizme radikalizacije. McCauley in Moskaleiko (2011) sta prav tako poskušala združiti različne individualne, skupinske in okoljske mehanizme, da bi pojasnila ta proces. Tudi sam sem to poskušal v prejšnjih delih (Sageman, 2008: 71–88, 125–146). Glej kritični pregled teh teorij v King in Taylor (2011). Do sedaj vsem takšnim plavzibilnim teorijam manjka sistematska empirična podlaga.

¹³ Druga znana družboslovna in znanstvena prizadevanja za razumevanje tega, kako je bil holokavst sploh možen, vključujejo raziskave o avtoritarni osebnosti (Adorno, Frenkel-Brunswick, Levinson in Sanford, 1950), naravi predsodka (Allport, 1954), ubogljivosti (Milgram, 1974) in moči razmer (Zimbardo, 2007), ki so nato vplivale na zgodovinske razlage holokavsta (Browning, 1992).

imeli stika (glej Tajfel 1970; Spears in Otten, 2012). Politični primeri takšnih samotarjev, ki ravna v imenu skupine, ker si predstavljajo, da so del te skupine, so samotarski teroristi, ki izvršujejo nasilna dejanja v imenu večje družbene kategorije: »džihadisti«, »anarhisti«, »osvoboditelji«, »branilci ustave«, »branilci nerojenih otrok« in kateri koli člani odredov, ki napadajo javnost v imenu neke vrline. Ti samotarji ne potrebujejo posebne razlage za svoje nasilje in ne potrebujejo posebne oznake, kot recimo volk samotar. Pravzaprav empirična poglavja kažejo, da je veliko število politično nasilnih ljudi bilo takšnih samotarjev.

Tajfelovi eksperimenti z minimalnimi skupinami implicirajo, da se ljudje kategorizirajo v različne skupine in ta preprost proces kategorizacije vodi do pristranskosti in skupinskih predsodkov (glej Turner, 1996; Haslam, Reicher in Reynolds, 2012; Hornsey, 2008). Ta proces je ključen za razumevanje kolektivnega vedenja, vključno z družbenimi gibanji (glej Stekelenburg in Klandermans, 2009; Stekelenburg, 2014), terorizmom in boju proti terorizmu. Samokategorizacija ali prevzemanje skupne družbene identitete omogoča kolektivno vedenje. Kategorizacija je hiter, naraven, asociativen, čustven, preprost in avtomatski proces poenostavljanja našega okolja, da ga lahko osmislimo z ustvarjanjem kategorij predmetov, ki so razvrščeni na podlagi na prvi pogled skupnih značilnosti.¹⁴ V raziskovanju terorizma je ta proces osredotočen na kategorizacijo teroristov v nasprotju z nami, kot je to naredil Bush v svojem govoru.

Bush je mobiliziral državo tako, da je oblikoval skupen pomen identitete za svoje občinstvo: Američan. Ta kategorija je poenotila vse člane tako v primerjavi z izstopajočo zunanjo skupino, teroristi, kot tudi v prikazovanju vojne proti terorju kot obrambe ameriških vrlin, vrednot in prioritet, ki jih ta zunanja skupina ogroža. S svojimi retoričnimi sposobnostmi je Bush odgovoril na ključna vprašanja, ki so se porajala v glavah Američanov: »Kdo je napadel državo?« »Zakaj nas sovražijo?« »Kako se bomo borili in zmagali to vojno?« »Kaj se pričakuje od nas?« Skozi svoj način vodenja je ustvaril primerne norme za Američane, našo skupno skupino, in zasedel mesto prototipa, ki mu drugi sledijo in ga posnemajo. Njegovi argumenti so bili Američanom zelo pogodu, zato je skozi njih postal pravi voditelj države, kot je bilo jasno iz njegove dramatične javne podpore.

S svojim govorom je Bush postal nesporen voditelj v boju proti terorizmu. Prvič, dosledno je uporabljal jezik tako, da je pokazal, da ni samo eden izmed nas, ampak prav prototip, ki nas vse zastopa. Drugič, predstavil je vizijo oziroma projekt, ki je pojasnil in promoviral naše skupne interese. Tretjič, oblikoval je smisel tega, kaj pomeni biti mi in oblikoval je privlačno predstavo naše identitete in naših norm, vključno z implikacijami za dejanja. S tem, ko nam je povedal, kdo smo, nam je povedal, kako naj ravnamo. Mobiliziral nas je v boju proti tistim, ki ogrožajo to, kar smo. Namesto, da bi vprašal, zakaj so nas napadli, je Bush vprašal:

¹⁴ To je del tega, kar kognitivni psihologi imenujejo Sistem 1; glej Kahneman, 2011: 19–105.

»Zakaj nas sovražijo?« Predpostavil je, da so nas napadli, ker nas sovražijo in njegov preprost odgovor je bil, da zaradi naših norm, katere moramo braniti. Na žalost so nekateri ta odgovor napačno interpretirali in zagovarjali veliko bolj ekstremno pozicijo, da so vrednote in norme islama škodljive za naše »ameriške vrednote« in da so gonilna sila teroristov.¹⁵ Četrtrič, to identiteto je uporabil, da smo se počutili pomembne: vključeni smo bili v globalni boj proti terorizmu za prihodnost sveta. Te štiri dimenzije vodenja — biti eden izmed nas, delati to za nas, oblikovanje pomena nas samih in poskrbeti, da se počutimo pomembne — definirajo dinamiko pravega vodenja, ljudi, ki uporabijo pomen skupne družbene identitete za ustvarjanje vpliva in moči (glej Haslam, Reicher in Platow, 2011). Pripadniki pogosto obdarijo prototipe svojih skupin s posebno značilnostjo — »kariзма«.¹⁶

TSI nakazuje, da se način razmišljanja o sebi razlikuje glede na kontekst. Glede na to, kaj nam je v določenem kontekstu pomembno, razmišljamo o sebi na različnih ravneh abstrakcije, vse od človeških bitij (ljudje proti živalim) do članov skupine (mi proti njim) do posameznikov (jaz proti tebi). Na primer, v kontekstu naravne katastrofe, kot je potres, se vidimo kot del človeške rase; v kontekstu mednarodnih tekmovanj, kot so šport, vojna ali trgovanje, se vidimo kot del države; v kontekstu primerjanja znotraj naroda se vidimo kot del skupine, ki je definirana preko rase, religije, spola ali državljanstva; v kontekstu primerjave z drugimi pa se vidimo kot posamezniki. Z drugimi besedami, naš koncept jaza je fluiden in se spreminja glede na relevantno kontekstno primerjavo. Imamo veliko pomembnih identitet, ki glede na relevanten kontekst med seboj tekmujejo. In eksistencialna grožnja proti eni izmed identitet je najboljši način, kako ta identiteta pride v ospredje. Napad na Američane od zunaj povzroči, ker smo Američani, da je naša identiteta kot Američanov izjemno relevantna. Podobno naredi napad na muslimane s strani zahodnih domoljubov muslimansko identiteto še posebej pomembno.

Družbena identiteta pomeni, da človek vidi sebe kot zamenljivega člana družbene skupine. To je zelo pomemben vpogled: človekova lastna, osebna, individualna identiteta ne pride v poštev, ker v dani situaciji ni relevantna. Podobno kot športniki med tekmo se tudi člani skupin ne dojemajo kot posamezniki, ampak soigralci. V tem kontekstu individualno dojemanje postane razosebljeno: ljudje se dojemajo kot soigralci in ne posamezniki — pomembneje je, da zmaga ekipa, kot da izboljšamo osebno statistiko. Pravzaprav je proces razosebljanja — biti član ekipe

¹⁵ Za primer glej Enyo, 2009 in Habeck, 2006. Pravi učenjaki islama, katerih glasovi so bili izgubljeni v histeriji, ki je sledila po 11. septembru, so ovrgli takšne pretirano poenostavljene teze: Abou el Fadl, 2005; R. Baker, 2003; Bonney, 2004; Burgat, 2005; Cesari, 2004; Cooke, 2000; Esposito, 1999, 2002; Gerges, 2005; Hafez, 2004; Kepel, 2002; Khosrokhavar, 2002; Roy, 2004; Wickham, 2002; in Wiktorowicz, ur., 2004.

¹⁶ To seveda ohranja iluzijo, da so veliki ljudje, ki usmerjajo tok zgodovine. Glej Haslam, Reicher in Platow (2011: 1–19) za kritiko teorije zgodovine »velikih mož«.

in ne posamezni igralec — tisto, kar omogoča pojav skupin (Turner, 1991: 155–173). Takšno relativno zanemarjanje individualnega jaza v korist skupinske identitete je naraven proces, ki ga doživimo vsi, ko zatopljeno spremljamo dogodke kot športni navijači ali domoljubi.¹⁷ Člani iste skupine niso več drugi posamezniki, ampak so soigralci.

Podobno vidimo nasprotnike oziroma člane drugih skupin ne kot posamezne igralce, ampak kot člane nasprotne ekipe. Samokategorizacija spregleda znotraj-skupinske razlike in poudari medskupinske razlike. Takšno poudarjanje podobnosti znotraj iste skupine in razlik z zunanjo skupino poenostavi družbeno realnost v jasne, jedrnate in obvladljive kategorije (Hogg in Reid, 2006). Prav tako zabriše individualne razlike članov zunanje skupine in jih zreducira na enodimenzionalne stereotipe. Takšno razosebljanje, v kombinaciji z reduciranjem na stereotipe, lahko vodi do njihovega razčlovečenja. Nekateri zagovarjajo trditev, da je takšen proces nujen za mehanizem moralnega razhajanja za izvedbo političnega nasilja (Bandura, 1990). Kar TSI namiguje, je, da je takšno razčlovečenje članov zunanje skupine morda naravno in avtomatsko, del samokategorizacije. Da pride do tega, ne potrebujemo dodatnih procesih desenzibilizacije, indoktrinacije ali pranja možganov.

Večina ljudi se ne zaplete v politično nasilje zaradi osebnih motivov, ampak zaradi skupinskih motivov. Kot je trdil predsednik, je vsaka grožnja ali poškodba drugega člana skupine dojeta in doživeta kot grožnja ali poškodba sebe, podobno kot je vsak negativen dogodek za športno ekipo doživet kot negativen za vsakega člana ekipe. To ni patološki proces izgube lastne identitete in čudežne združitve z identiteto skupine. To ni značilno za »pravega vernika« (Hoffer, 1963) ali »šibko osebnost«¹⁸ ali neko vrsto pranja možganov. Ni konformizem, poslušnost ali ubogljivost. Je preprosto del kategorizacije sebe kot člana neke skupine. Je naravna in neposredna posledica samokategorizacije: v takem kontekstu je lastna identiteta skupinska identiteta.

Premik z individualnega na družbeni nivo identifikacije je osnova za perspektivo družbene identitete, ki preiskuje skupinske procese, medskupinske odnose in koncept jaza. Skupina na ta način skupno družbeno identiteto tako ustvari, kot je tudi preko nje ustvarjena. S smislom za skupno družbeno identiteto običajno dojemamo stvari v svetu v okviru njihovega pomena za nas kot člane skupine namesto kot njihove posledice za nas kot posameznike. Skupna družbena identiteta preoblikuje odnose med člani skupine tako, da omogoča koordinirane in učinkovite kolektivne ukrepe. Ko ljudje dojemajo druge kot člane iste skupine, obstaja večja

¹⁷ Na primer, glej Bill Bufordov (1993) opis njegove postopne in zahrbtne razosebitve znotraj skupine navijačev nogometa, kar ga je vodilo v to, da je sodeloval v nasilju množice. Ne da bi se zavedal, je postal nogometni razgrajal.

¹⁸ Post (2007: 193), kot kaže, verjame, da je takšna podrejenost posameznika skupini morda patološki proces.

verjetnost, da jim bodo zaupali, jih spoštovali in z njimi sodelovali; da bodo poskušali z njimi priti do sporazuma in se z njimi usklajevali; jim nudili pomoč in razvili občutek skupinske pripadnosti. Z drugimi besedami, skupna družbena identiteta omogoča kolektivno vedenje (Reicher, Hopkins, Levine in Rath, 2005: 624–625).

Ljudje imajo veliko družbenih identitet. Katera se aktivira v določeni situaciji? Ljudje se samokategorizirajo znotraj neke določene družbene identitete, ko imajo v dani situaciji več skupnega drug z drugim kot s preostalim prebivalstvom. To je princip meta-kontrasta, ki predvideva, da znotraj primerjalnega konteksta nagnetemo ljudi v eno skupino, ko so razlike med člani skupine manj pomembne kot razlike v primerjavi s člani zunanje skupine (Oakes, Haslam in Turner, 1994: 96). Zaznavanje teh dveh množic razlik aktivira izstopajočo družbeno identiteto, ki je najbolj nasprotna tisti zunanje skupine. S poudarjanjem podobnosti notranje skupine in razlik z zunanjo skupino poenostavimo svoj družbeni svet, da lahko v njem lažje delujemo. Nevarnost, kot je zaznava agresije zunanje skupine proti članom lastne, nemudoma poveča pomembnost razlikovanj za nas. Samokategorizacija je zmeraj v kontrastu do zunanje skupine.

Hitra dostopnost aktivirane družbene kategorije človekovemu umu samokategorizacijo olajša, to je, pogosto je dostopna iz človekovega repertoarja kategorij.¹⁹ Takšen razrez družbenega sveta v dane kategorije se mora tudi ujemati z razumevanjem sveta tistega, ki kategorizira. Torej je aktivacija dane kategorije med množico potencialnih kategorij kontekstna, odraža človekove relevantne pomisleke v trenutku samokategorizacije in se prilagaja principu meta-kontrasta, dostopnosti tega v njegovem ali njenem umu in ustreznosti temu kontekstu (Oakes, Haslam in Turner, 1994: 116–1249). Družbene kategorije tako niso fiksne, absolutne lastnosti opazovalca, ampak so relativne, fluidne in odvisne od konteksta.²⁰

Izrazi radikalizacija, terorizem in terorist

Proces obrata k političnemu nasilju se pogosto imenuje *radikalizacija*. Vendar je ta izraz dvoumen: nanaša se tako na prevzemanje ekstremnih ali radikalnih idej kot tudi na pripravljenost uporabe nasilja. To ni ista stvar. Veliko ljudi ima radikalne ideje, vendar velika večina za uresničevanje teh ne uporablja nasilja. Literatura na žalost zamenjuje ta dva zelo različna procesa in predpostavlja, da vera v radikalne ideje neizogibno vodi do nasilja. Jaz se osredotočam na proces obrata k

¹⁹ Takšna dostopnost se v kognitivni psihologiji imenuje razpoložljivost in je predmet zanimivih predsodkov, ki so strnjeni v koncept hevrstike razpoložljivosti. Glej Kahneman, Slovic in Tversky, ur., 1982: 163–208 in Kahneman, 2011: 129–145.

²⁰ Glej Oakes, Haslam in Turner (1994) za nadaljnjo analizo zveze med družbenimi kategorijami in družbeno realnostjo.

političnem nasilju in uporabljam ta bolj specifičen izraz namesto besede *radikalizacija* z namenom, da bi se izognil zmedi.

Alex Schmid je pričel svojo klasično raziskavo več kot sto definicij izraza z zaključkom: »Jasna in splošno sprejeta definicija tega, kar obsega terorizem, ne obstaja« (Schmid, 1983: 1). To velja še danes. Kot pravijo, kar je za nekoga terorist, je za drugega borec za svobodo. Perspektiva družbene identitete nam pomaga razumeti to zagonetko terorist/borec za svobodo in težave tvorjenja objektivnih definicij terorizma in teroristov. Ti izrazi se preprosto nanašajo na kategorizacijo zunanjih skupin (teroristi) s strani članov notranje skupine (zastopniki države, družba), ki so z zunanjo skupino v konfliktu. Člani notranje skupine poudarjajo razlike med njimi in člani zunanje skupine in jih zreducirajo na njihove bistvene značilnosti ter jih s tem ločijo od notranje skupine, konkretnije z dejstvom, da oni izvajajo ilegalna dejanja političnega nasilja. Takšna kategorizacija strpa vse teroriste v eno skupino in jim dodeli enotnost, ki zabriše vse njihove medsebojne razlike. Z drugimi besedami, za določeno notranjo skupino so vsi teroristi kot člani zunanje skupine v bistvu isti. Za kralja Jurija so bili vsi ameriški patrioti leta 1770 teroristi. Komunisti in nacisti Weimarske republike so bili drug za drugega teroristi, ne pa tudi za svoje tovariše. Podobno velja za afganistanske upornike sovjetskimi silam v sovjetsko-afganistanski vojni v osemdesetih letih 20. stoletja.

Pomena izrazov *terorizem* in *terorist* se spreminjata glede na ustvarjen stereotip o tej zunanji skupini in kontekst, v katerem se takšna kategorizacija odvije. Kaj besede pomenijo, je odvisno od tega, kje je opazovalec v tistem času (Schmidle, 2009). »Vprašanja definicije izraza, kot je terorizem, ne moremo ločiti od vprašanja, kdo je akter, ki izraz definira« (Schmid, 1983: 6). Če so člani politično nasilne skupine na naši strani, jih pogosto obarvamo z vrlinami, ki so skupne za našo skupino: so borci za svobodo. Če so na drugi strani, vidimo samo njihovo nagnjenje k nasilju, kar tvori, kot predpostavimo, njihovo bistvo: so teroristi. Torej se pomena izrazov spreminjata glede na čas in kontekst. Na primer, afganistanskega mudžahida, kot je bil recimo Jalaluddin Haqqani, smo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je bil na naši strani, imenovali borec za svobodo, 20 let kasneje pa smo ga ožigosali za terorista, ko je delal popolnoma isto stvar: branil svojo državo pred tujimi napadalci. On se ni spremenil. Spremenili so se napadalci Afganistana, iz Sovjetov v osemdesetih v koalicijo sil pod vodstvom ZDA 20 let kasneje. Njegova kategorizacija borca za svobodo ali terorista je odvisna od tega, kdo ga označuje, ne od kakršne koli notranje značilnosti človeka.²¹

²¹ Takšno pristransko označevanje pripadnikov zunanjih skupin kot teroristov je bilo integrirano v velike akademske baze, kot recimo »START Global Terrorism Database« Univerze v Marylandu. Na primer, zabeležen ni niti eden izmed napadov afganistanskih mudžahidov proti Sovjetom v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, so pa zabeleženi vsi njihovi napadi proti ISAF od leta 2000 do leta 2010. Število takšnih incidentov v času vojne pokoplje vse pomembne primere političnega nasilja v času miru, kar resno spodkopava uporabnost takšnih orodij.

Nasilni politični akterji sami sebe definirajo glede na naravo svojih prepričanj (rojalisti, republikanci, anarhisti, socialisti, komunisti, verniki) ali glede na članstvo v družbah (prostozidarji, karbonarji, revolucionarne družbe ali celo verske sekte). Običajno se ne definirajo glede na lastno taktiko (terorizem).²² Zelo malo poznavalcev terorizma je bilo samih teroristov in raziskava terorizma je aktivnost zunanjih opazovalcev. Pravzaprav večina raziskovalcev k temu področju pristopi z vidika nacionalne varnosti ali protiterorizma, zato prevzamejo državno klasifikacijo teroristov kot sovražnih članov zunanje skupine. Na tak način definirajo te tujce glede na neko bistvo, ki jih identificira kot teroriste. Znanstvena zahteva po nepristranski definiciji raziskovalnega subjekta je vodila v nešteto poskusov oblikovanja objektivne definicije izraza, ki pa je definiran na podlagi subjektivne kategorizacije. Kolikor vem, ni nihče predlagal samorefleksivne definicije terorizma, ki bi vključevala tistega, ki definira. Seveda ne obstaja nikakršna skupna definicija, ker imajo različni oblikovalci definicij v mislih različne skupine in različna raziskovalna vprašanja. Osredotočajo se na različne aspekte tega problema in različne kontekste. Ker iščejo različne stvari, se ne morejo strinjati glede skupne definicije terorizma.

Poznavalci terorizma pogosto definirajo svoje subjekte glede na eno samo, vendar zelo pomembno dejanje. Dekontekstualizirajo dejanja svojih subjektov in jih ločijo od njihovega nameravanega pomena ter ignorirajo kompleksnost življenj in kontekstov svojih subjektov. Namesto tega se majhna večina (51 odstotkov) osredotoča na učinke terorističnih dejanj na javnost, predvsem strah in teror (Schmid, 1983: 76). Vendar obstaja velika vrzel med namenom terorističnih dejanj in dejanskimi rezultati teh dejanj. Ali so dejanja političnega nasilja namenjena temu, da terorizirajo občinstvo ali ne, je empirično vprašanje, na katerega lahko odgovorimo le po natančni raziskavi in ki ga ne bi smeli vključiti v definicijo dejanja ali storilca. Na primer, biološki in kemični napadi nekaterih skupin so bili izvedeni tajno, ne da bi se ob tistem času prebivalstvo zavedalo napadov in so bili odkriti veliko kasneje, ko so storilci sami razkrili, kaj so storili v preteklosti.²³ Takšna dejanja označimo kot teroristična, čeprav se ciljno prebivalstvo dejanj v tistem času ni zavedalo in jih dejanja torej niso terorizirala. Empirična poglavja v nadaljevanju kažejo, da so politično nasilni akterji redko motivirani zaradi *psiholoških* posledic svojih dejanj. Osnovati definicijo na podlagi takšnih učinkov je anahronistično in omeji doseg kakršne koli študije terorizma.

²² Velika izjema so člani stranke Narodna volja (Narodnaya volya) in bojne enote PSR, kot je razloženo v 4. in 6. poglavju.

²³ Teroristični napad sekte Rajneeshee v The Dalles v Oregonu leta 1984 je bil izpeljan z namenom, da onesposobi volilno telo v času volitev za zemljiško komisijo. Javnost je to izvedela komaj leto kasneje. Glej Carus, 2000: 115–137 in Sageman, 2007: 9–32. Kult Aum Shinrikyo je v letih 1993–1994 izpeljal več kot pol ducata napadov, kjer so želeli ubiti svoje sovražnike tako, da bi izgledalo, kot da so umrli naravne smrti. Javnost je o njih izvedela komaj leto ali dve kasneje. Glej Danzig, Sageman, Leighton, Hough, Yuki, Kotani in Hosford, 2011.

Ko teroristi govorijo o svojih nasilnih dejanjih, se nanašajo na njihov *politični* smisel, ki se spreminja glede na kontekst. Ta namen daje njihovim dejanjem smisel. Na primer, nekateri rečejo, da so to storili, da občinstvu izpostavijo določene politične krivice in povečajo njihovo politično ozaveščenost. Vendar pa po nasilnih dejanjih občinstvo redko nameni pozornost tem krivicam; raje se osredotoči na moralno ogorčenost nad nasiljem in učinki tega nanj, predvsem na strah in teror, ki ga občuti. To je morda temeljni paradoks domačega političnega nasilja kot strategije: redko ima predviden učinek — opozoriti na vrsto krivic —, prej obrne pozornost, tudi učenjakov, na nasilje in storilce nasilnih dejanj ter na to, kako se ti razlikujejo od preostale družbe. S tem, ko izvajajo politično nasilje, storilci verjamejo, da nastopajo v skladu z normami, vrednotami in smislom svoje skupine, medtem ko se člani zunanje skupine osredotočijo na njihova dejanja in ustvarijo stereotipni profil ljudi, ki lahko takšna dejanja izvedejo.

Kontekst in pomen nasilnih političnih dejanj običajno zbledita po njihovi izvršitvi. Takšno kognitivno osredotočanje na akterja namesto na situacijo, ki je vodila do dejanja, se odraža v jeziku. Ustvariti ime za osebo, ki je storila neko dejanje, je preprosto: ko nekdo zagreši kriminalno dejanje, je kriminalec in ko izvede teroristično dejanje, je terorist. Po drugi strani se okoliščine, ki so ustvarile kriminalca ali terorista, izmuznejo oznakam in običajno ne postanejo predmet študije. Ko je beseda enkrat ustvarjena, definira kategorijo in zaživi po svoje. Vključuje veliko sorodnih misli, čustev in spominov, ki so aktivirani skupaj s kategorijo. Beseda, kot je *terorist*, nastopi skupaj z obširnimi čustvenimi asociacijami in že oblikovanimi predstavami o vrsti ljudi, ki zagrešijo takšna nasilna politična dejanja. Te kategorije se spremenijo zelo težko in da to storimo, je potrebno veliko kognitivnega napora (Kahneman, 2011).²⁴ Zdaj dekontekstualiziran koncept *terorist* je samodejno razložen z nekimi stabilnimi značilnostmi ali bistvi osebe, ki jo domnevno vodijo do tega, da izvaja politično nasilje. To je vodilo do tega, da se je začelo iskati predispozicije za izvajanje takšnih dejanj in množico osebnih indikatorjev ali profila, ki bi lahko pomagal pri odkritju terorista, preden on ali ona dejanje izvede. Do sedaj učenjaki osebnosti terorista še niso odkrili, vendar ker za dekontekstualizirano nasilno dejanje druge razlage ni, laiki in varnostni funkcionarji v tem iskanju vztrajajo.

To nejasno pojmovanje teroristov, zakoreninjeno v rabi besede *terorist*, ustvari do njih veliko pristranskost, ki je univerzalno skupna tudi javnosti in ima tako za njihove žrtve kot tudi za aretirane osumljence posledice v resničnem svetu. Pravzaprav je ta oblika nasilja na Zahodu toliko bolj skrivnostna, ker je tako redka. Jaz poskušam to kompleksno množico predsodkov in pristranskosti, ki nam preprečuje razumevanje obrata k političnemu nasilju, razmotati. Pri tem ne želim zagovar-

²⁴ Asociacije, ki so povezana z izrazom, kot je terorist, se v umu ustvarijo hitro in naravno in so del tega, kar Kahneman imenuje Sistem 1, podvržene vsem vrstam kognitivnih predsodkov in heuristik. Zmožnost logične analize tega izraza zahteva veliko več kognitivnega napora in energije, kar je del t. i. Sistema 2.

jati morilcev. Za terorizem ni upravičenih izgovorov ali tehtnih razlogov,²⁵ ampak moja naloga je, da ga naredim razumljivega.

Terorizem definiram kot kategorizacijo političnega nasilja zunanje skupine v času miru na domačih tleh. Teroristi so preprosto ljudje, ki takšna dejanja terorizma izvedejo, kot na to gledamo od zunaj z druge, torej kritične perspektive. Beseda se nanaša na neodobravajočo kategorizacijo posameznikov, ki izvajajo politično nasilje. Dejanska vsebina te kategorije se razlikuje glede na to, kdo kategorijo definira in glede na kontekst dejanja. Oseba, ki je za nekoga borec za svobodo, je za drugega terorist, odvisno od tega, ali javnost, ki definira, kategorizira akterja kot člana notranje ali zunanje skupine. V klasičnem primeru so palestinski bombni napadalci dojeti kot teroristi s strani izraelske javnosti in kot borci za svobodo s strani arabske javnosti. Kot je razvidno iz primera Jalaluddina Haqqanija, je lahko ista oseba kategorizirana kot borec za svobodo ali kot terorist s strani iste javnosti na isti osi notranjih in zunanjih skupin. Beseda *terorist* se nanaša samo na naše sovražnike, ne naše prijatelje. Uporaba izraza se je izrodila do te mere, da avtoritarne vlade označujejo vse politične disidente v svoji državi kot teroriste. Liberalne demokracije ne bi smele prevzeti terminologije teh neusmiljenih in okrutnih tiranov.

Takšna samorefleksivna definicija terorizma ne pomeni, da so ideje o političnem nasilju in njegovih storilcih arbitrarne ali relativne ali da je študija terorizma samo semantična igra. Vendar moramo uporabljati izraze, ki nam omogočajo, da presežemo predsodke, ki so vgrajeni v to terminologijo, da lahko razkrijemo proces obrata k političnemu nasilju. Zato bom izraza *terorist* in *terorizem* uporabljal samo v primerih, kjer so jih uporabili akterji sami in ju ne bom anahronistično projiciral nazaj na te zgodovinske akterje. Namesto izraza terorizem bom skozi celotno knjigo uporabljal bolj nevtralni izraz *politično nasilje*.

Izraz *terorizem* pogosto uporablja javnost, ki se identificira z državo in njenimi zastopniki. V tem primeru je zunanja skupina zunajdržavni akter. V preteklosti se ta izraz ni vedno uporabljal tako. Politično nasilje lahko očitno izvajajo tako državni kot nedržavni akterji. Država je lahko v rokah manjšine, ki vlada nad običajno sovražno večino in uporablja svoj monopol »legitimnega« nasilja, da to večino zastrašuje. Po razširjenemu prevzemu izraza *terorizem* leta 1930 se je izraz večinoma nanašal na državno nasilje — nacizem in komunizem — ali na vigilant-sko nasilje — kot je Ku Klux Klan —, ki sta ustrahovala prebivalstvo (Merleau-Ponty, 1947/1969; Payne, 1950; Camus, 1951).²⁶ Pravzaprav je bilo državno nasilje veliko bolj uničujoče kot nedržavno nasilje, v razmerju približno tisoč proti

²⁵ Morda obstaja izjema v skrajnih nujnih primerih, kot to opisuje Michael Walzer, 2000: 251–268 in 2004: 33–66, še posebej stran 54.

²⁶ Nacionalna zveza za napredek temnopoltih ljudi (NAACP) in severnjaški učenjaki so označili člane KKK kot teroriste.

ena. Danes globalni neo-džihadisti zanikajo, da so teroristi in namesto tega očitajo ZDA, da so pravi teroristi zaradi velikega uničenja, ki so ga povzročile muslimanskim državam in zaradi napadov z brezpilotnimi letali, ki ustrahujejo muslimansko prebivalstvo. Državno nasilje lahko razložimo veliko lažje kot nedržavno nasilje. Policisti, vojaki ali drugi državni akterji izvajajo nasilje v okviru svoje vloge in identifikacije z državo. Čeprav je navadno razložena s konceptom ubogljivosti do avtoritete, pa ideja izvajanja ukazov docela ne razloži državno odobrenega političnega nasilja. Nekateri državni akterji včasih zavrnejo izvršbo legitimnih ukazov, še posebej, če verjamejo, da so ukazi nelegitimni.²⁷

Šele po letu 1950 so države, njeni pripadniki in učenjaki omejili svojo raziskavo terorizma na nedržavne akterje. Zgornjo definicijo lahko uporabimo za obojne: tiste, ki se identificirajo z državo in izzivalce države. V tej raziskavi se osredotočam na nedržavne akterje, ne zato, ker se identificiram z državo, temveč zato, ker je nedržavno politično nasilje težje razumeti. Naslednje poglavje kaže, da veliko nasilnih političnih akterjev paradoksalno začne z eksplicitnim zavračanjem nasilja. Njihova transformacija in uporaba nasilja zahteva razlago.

V zgoraj navedeni definiciji terorizma je politično nasilje nameren kolektiven poskus uporabe sile proti ljudem ali predmetom zaradi političnih razlogov. Beseda *politično* se nanaša na skupnost, na katero vpliva množica krivic, pogosto grožnja nasilja ali agresije s strani nasprotujoče zunanje skupine. Ta skupnost so lahko člani nekega poklica, družine, plemena, mesta, družbe, države ali katere koli skupine, ki se definira preko samokategorizacije. Politika v tem smislu se torej sklicuje na izvorni grški pomen, ki se nanaša na dogodke skupnosti ljudi, ki živijo v mestu (*polis*), in ne na bolj moderno osredotočanje na oblast. V rimskem pravu so bili napadi proti rimski skupnosti *crimen majestatis populi romani imminutae*, »zločini, ki škodujejo dostojanstvu ljudi Rima«. *Majestatis* se nanaša na veličastnost te skupnosti. Ko so vladarji prišli na oblast znotraj skupnosti in so se poistovetili s tem, so takšni zločini postali *crimen laesae majestatis* — zločini, ki škodujejo veličastnosti kralja —, ali zločini *lèse-majesté* v francoščini. Čez čas so se ti politični zločini razvili v veleizdajo, upor, prevrat, sabotažo, vstajo in, bi zdaj sam dodal, terorizem. Njihova zgodovina je imela drugačen potek kot običajni zločini.

V sodobnem svetu je grožnja ali agresija proti skupini politična, če je ta skupina velika skupnost, kot je mesto ali država. Takšna uporaba besede *politično* z ozirom na zločine sledi tradiciji v politični znanosti in pravnih vedah (glej Kirchheimer, 1961: 25–30; Ingraham, 1979: 18–26; Kittrie in Wedlock, 1998: xxxi; Kittrie, 2000: 1–69; in Stone, 2004). »Nasilje ali celo diskriminacijo proti etnični

²⁷ Družboslovna znanstvena literatura holokavsta je pokazala, da je razlaga tipa »zgolj izpolnjevanja ukazov« preveč preprosta, ko gre za poskus razumevanja razloga, zakaj so nacisti izvrševali svoje genocidne ukaze. Navdih za to raziskavo je stopnja zrelosti in prefinjenosti takšne discipline.

skupini kot tudi prepovedane stavke in stavkovne straže proti privatnim delodajalcem lahko dojemamo kot politični zločin, ko tisti na oblasti (in pogosto preostali del družbe) razumejo takšno vedenje kot škodljivo za politično stabilnost države« (Kittrie in Wedlock, 1998: xxxi; glej tudi Kittrie, 2000: 47–48) ali družbe —, ki se dojema kot notranja skupina. Pomen besede *politično* se razvije skladno s tem, kako se skupine samokategorizirajo ali kako jih kategorizirajo zunanje skupine. Na primer, nasilje, ki ga je izvajala skupina Molly Maguires v Pensilvaniji v drugi polovici devetnajstega stoletja, se razume kot kriminalno, ne politično, ker je bilo mišljeno in dojeta kot maščevanje proti krutim industrijskim nadzornikom. Vendar pa so nekaj let kasneje, ko so se anarhisti poslužili iste vrste nasilja, tako storilci in preostanek družbe razumeli to kot politično nasilje, ker sta obe strani videli to nasilje kot »anarhistični terorizem« (propaganda *by the deed*), katerega namen je povzročiti revolucijo. Nasilje je bilo isto, ampak njegov pomen se je spremenil (glej 5. poglavje). Torej so nasilje in grožnje politične, ko tisti, ki se razumejo kot tarče, dojemajo ta agresivna dejanja kot poskuse njihovega spodkopavanja kot skupnosti.

Uporabljam besedo *namerno*, da izločim vse primere nenamerne uporabe nasilja. Izraz *kolektivno* implicira, da mora biti dejanje razumljeno v kontekstu politične skupnosti. To izloči ljudi z resnimi in trajnimi duševnimi motnjami, katerih ideje so samo v njihovih glavah in ne pri drugih. Izvirajo iz samomotivacije in niso občutljive na družbeni kontekst. Neodzivnost na družbene znake je del definicije duševnih bolezni. Z drugimi besedami, niso del protestne politične skupnosti. Takšni samotarski politični atentatorji, katerih duševna motnja je v veliki meri prispevala k njihovemu političnemu nasilju, so se pojavljali skozi celotno zgodovino. Čeprav so bile posledice njihovih dejanj politične, niso spadali k politični skupini, ki bi njihovim dejanjem dala pomen. Kot taka njihova dejanja niso bila politična znotraj zgoraj opisanega pomena političnega nasilja. Podobno samotarski serijski morilci pogosto trpijo za takšnimi duševnimi motnjami in sledijo politični ideologiji, v imenu katere napadajo. Ne smemo jih obravnavati kot politične akterje; so preprosto nasilni ljudje z duševnimi motnjami, ki so pomembno prispevale k njihovim dejanjem. Njihove blodne ideje o preganjanju ne odražajo sodelovanja v velikem političnem gibanju. Iz te raziskave sem jih izključil, če niso spadali k politično aktivni skupnosti, ki je želela spremeniti družbo. Takšni ljudje so še vedno nevarni, še posebej, če še lahko funkcionirajo v družbi in torej še niso institucionalizirani. Vendar njihovo nasilje ni politično v smislu, da bi bilo izvršeno v imenu katere koli skupine in nima skupinskega pomena.

Besedo *poskus* uporabljam, da vključim samo resne grožnje ali uporabo nasilja. Da grožnja postane resna, morajo obstajati jasna dejanja, ki nasilje stopnjujejo, in ne samo govor o nasilju. Danes, ko je komunikacije vse bolj digitalna, lahko države zlahka izsledijo izraze političnega nezadovoljstva. Države lahko sedaj tožijo zaradi teroristične zarote samo na podlagi uporabe nasilnih besed, čeprav ni prisotnih nobenih kasnejših nasilnih dejanj. Nasilne pritožbe proti lastni vladi so

univerzalne in pogosto vodijo do strinjanja med prijatelji, da je glede krivic treba nekaj narediti, vendar takšne namere hitro zbledijo in se le redko končajo z dejanskim nasiljem. Sodni pregon takšnih primerov ruši smisel liberalne demokracije.

Dodatno omejujem to raziskavo na primere političnega nasilja v času miru ali na dejanja, ki niso bila izvedena v času vseprisotnega nasilja. Dejanja političnega nasilja v času tujih ali državnih vojn, upora ali splošnega zloma javnega reda in miru lahko razumemo kot del splošnega nasilja, ki takšna dejanja tudi osmisli. V vojnah in uporih so napadalci vojaki, ki se bojujejo za svojo stran. V splošnem zlomu javnega reda in miru, kot v primerih brezvladnih območij ali v času revolucije, je veliko nasilnih dejanj vrste maščevanja »oko za oko« ali pa jih storilci izvedejo za lastno korist, slabo zamaskirano kot politično. V takšnih primerih brezvladja takšna nasilna dejanja pridobijo drugačen pomen in ljudje nanje odreagirajo drugače. Zdi se mi analitično ločena. Veliko večjih baz podatkov o terorističnih incidentih vključuje vstajniške napade proti tujim vojaškim enotam ali državnim objektom.²⁸ Zame so takšni napadi del vstaje ali vojne in zato ne bi smeli biti del iste baze podatkov, kot je politično nasilje v času miru. Lokalno prebivalstvo pogosto dojema prisotnost tujih vojaških enot kot nelegitimno, ne glede na trditve njihove lastne, pogosto nereprezentativne vlade, in se borijo z okupatorji, kot bi se borili s sovražniki. To je preprosto vojna in takšni napadi niso vključeni v mojo raziskavo. Po drugi strani je politično nasilje, izvedeno zaradi notranjih političnih razlogov na mirnem območju, tudi v času vojne s sovražnikom, ki se bije na oddaljenem območju in ni povezano s sovražnikom, vključeno v to raziskavo.²⁹ Razumem, da lahko to ustvari nekaj zmede, ampak področje političnega nasilja je po naravi zelo neurejeno in vsem nejasnostim se ni mogoče izogniti.

V naslednjih empiričnih poglavjih zaradi zgoraj omenjenih pomislekov nisem vključil analize nasilja v času pomembnih dogodkov, kot so francoska revolucija leta 1848, Pariška komuna in ruska revolucija leta 1905. Izjema je analiza nasilja *journées révolutionnaires* v času francoske revolucije. Razlog za to tiči v tem, da je bila v tedanjem času, pred Terorjem, revolucija na splošno mirna. Veliko primerov modernega političnega nasilja se je razvilo iz teh dni (*journées*) kot poskus povzročitve množične vstaje in usmerjanja množice v rušenje vlade in ustvarjanje politične spremembe. Do te tranzicije je prišlo v času Babeufove zarote, ki je postala prototip kasnejših revolucionarnih nasilnih dejanj (glej naslednje poglavje). Brez razumevanja te tranzicije bi bilo težko razumeti kasnejše primere nedržavnega političnega nasilja.

²⁸ Kot že omenjena START baza podatkov.

²⁹ Na primer, vključil sem napade v Sankt Peterburgu in Moskvi, ki so jih izpeljali socialistični revolucionarji v času rusko-japonske vojne leta 1905.

Veliko učenjakov vključuje v svoje definicije terorizma ciljne napade na nedolžno civilno prebivalstvo. Naslednja poglavja kažejo, da civilisti niso bili namerna tarča napadov do začetka 1890. Takšna definicija bi izločila prvih sto let zgodovine modernega nedržavnega političnega nasilja. Do uporabe vsesplošnega nasilja proti civilistom je prišlo šele po dolgem razvoju uporabe političnega nasilja. Začeti na tej točki bi bilo podobno raziskovanju zgolj vrha ledene gore in bi pomenilo zanemarjanje bogate zgodovine, ki je vodila do te degeneracije. Ker je zgodnje storilce vsesplošnega nasilja navdihnilo še zgodnejše nasilje, bi začeti z njimi, torej na polovici te zgodovine, pomenilo onemogočanje njihovega popolnega razumevanja in razvoja modernega političnega nasilja.

Ta definicija terorizma ne zanika odgovornosti politično nasilnih ljudi. Politično nasilje se konča s smrtjo, poškodbami, trpljenjem in v redkih primerih z nezaslišano velikim številom mrtvih. Kot lahko potrdijo žalujoče družine žrtev, so te smrti, poškodbe in trpljenje še kako resnični. To je še dodaten razlog, da pridemo do realističnega razumevanja tega pojava, brez kakršnih koli nepotrebnih predsodkov, da preprečimo takšne grozote v prihodnosti. Iz želje po preprečitvi nasilja ne sledi, da ta knjiga samodejno zavzame stališča vlade. Čeprav vlade tradicionalno skrivajo svoje samoohranitvene interese za tančico državne varnosti, niso nevtralni opazovalci, ko pride do zagrešitve takšne vrste političnega nasilja. Vloga vlade pri povzročanju nedržavnega nasilja je empirični problem, ki ga je potrebno obravnavati. Moje stališče v tej raziskavi je podobno drži zdravnika, ki želi z mirnostjo razumeti bolezen in trpljenje. Da opisujem politično nasilje in ga želim razumeti z vidika storilca, ne pomeni, da takšno nasilje sprejemam, se z njim strinjam ali ga povečujem. Tudi ne pomeni, da takšna grozotna nasilna dejanja odpustim. Prav nasprotno, sočustvujem, kot javnost, z nedolžnimi žrtvami in, kot zdravnik, poskušam razumeti proces, ki je vodil do tega trpljenja, da ga lahko ublažim.

Aktivacija politične družbene identitete

Vrnimo se k procesu obračanja k političnemu nasilju. Prvi korak v tem procesu je sestavljen iz aktivacije spolitizirane družbene identitete, ki tvori imaginarno politično protestno skupnost. Ko so prisotni stopnjujoči se konflikti z nasprotujočo zunanjo skupino (pogosto država), razočaranje nad mirnimi protesti in moralno zgražanje zaradi agresije zunanje skupine, nekateri borci začnejo o sebi razmišljati kot o vojaki, ki ščitijo svojo politično skupnost. Ta druga samokategorizacija v borilno družbeno identiteto vodi nekatere do obrata k nasilju zaradi obrambe njihove imaginarne skupnosti. V naslednjih odstavkih opisujem aktivacijo spolitizirane družbene identitete, ki ustvari imaginarno diskurzivno politično protestno skupnost in pokažem, kako perspektiva družbene identitete nakazuje na protintuitivno teorijo družbenega vpliva in skupinske dinamike, ki uokviri naš model obrata k političnemu nasilju.

Spolitizirana družbena identiteta se aktivira, ko ljudje, ki so žrtve resnih krivic, ugotovijo, da imajo glede teh krivic več skupnega med seboj kot s preostalim prebivalstvom. Takšen zbor ljudi s spolitizirano družbeno identiteto ustvari nejasno in razpršeno politično skupnost. Ena izmed ugotovitev empiričnih poglavij je, da se politično nasilni akterji na začetku niso dojemali kot politični. Veliko jih je bilo študentov, delavcev ali državljanov s pritožbami, katerih mirne proteste je država nasilno zatrla. Agresija proti takšni skupini, na primer uporaba policije ali vojske, da zatre miren protest, člane šokira do te mere, da napad razumejo ne kot nevtralni opazovalci, ampak kot ogroženi člani kolektiva. Ta skupna usoda in državna agresija spolitizira žrtve, ki se samokategorizirajo v nasprotnem odnosu do policije in vojske. Vse politično nasilne skupine v tej raziskavi so se samokategorizirale v politično družbeno identiteto, preden so postale nasilne. Samokategorizacija tukaj preoblikuje osebno v politično in aktivira spolitizirano družbeno identiteto.

O raziskovanju političnega nasilja nima smisla govoriti v vakumu, ne da bi pogledali vmešavanja zunanjih skupin, ker politični akterji definirajo sami sebe v primerjavi s to zunanjo skupino. Njihova dejanja dobijo pomen v kontekstu vedenja zunanje skupine. V bistvu mora biti vsaka analiza političnega nasilja, vključno s terorizmom, dialektična v kontekstu stopnjujočega konflikta med dvema političnima skupinama. Z izjemo prej omenjenih ljudi z duševnimi motnjami je brez konteksta aktivnosti zunanje skupine obrat k političnemu nasilju nemogoče razumeti. Kako politični izzivalci razumejo ta *danse macabre* med njimi in člani zunanje skupine, pogosto državnimi akterji, prispeva k njihovemu obratu k političnemu nasilju.

Diskurzivna politična protestna skupnost

Zbor ljudi, združenih pod skupno spolitizirano družbeno identiteto, tvori aktivno politično protestno skupnost, katere pomen se širi skozi diskurzivno prakso. To je imaginarna skupnost v istem smislu, kot je imaginarna skupnost država ali narod, saj si vsak član predstavlja, da ima on ali ona nekaj skupnega z drugimi člani te skupnosti.³⁰ Temelji te skupnosti so specifični simboli, skupen način razmišljanja in doživljanja sveta in skupni rituali in vedenja, ki lahko predstavljajo življenjski stil, kar poglobi predanost članov. Člani skupine pogosto prevzamejo specifično besedišče, način govorjenja, prednostne vire in standarde, način oblačenja, način prehranjevanja, vrste medsebojnih odnosov in načine vedenja. Na kratko, ta diskurzivna politična protestna skupnost pogosto postane protikultura.

Člani takšne skupnosti postanejo politično aktivni preko repertoarja protestnih aktivnosti, ki lahko vključujejo pisanje, razprave v intimnih krogih s prijatelji in z neznanci v javnosti, uradne sestanke, spreobračanje, demonstracije, civilno nepo-

³⁰ To je praktično argument Benedicta Andersona (1991), prilagojen za politične skupnosti namesto za narode.

slušnost, stavke, motnje, spore in nemire. Čudežna sestavina, ki omogoča vse te aktivnosti, je nenehna razprava, ki se odvija, zaradi česar je to diskurzivna skupnost. Skozi razpravo politični aktivisti izvejo nove informacije o aktualnih zadevah kot tudi o usodah njihovih prijateljev, srečajo nove ideje in razvijejo razumevanje sveta okrog njih.

Vsi ti primeri so starejši od interneta. Da bi razširili svoje majhne skupine, je veliko teh aktivistov pisalo pisma drug drugemu in izdajalo glasila, ki so obveščala njihove sledilce o relevantnih in pomembnih dogodkih, novih idejah in še posebej o novih družabnih srečanjih. Ta glasila so delovala kot oglasne deske, z osebnimi sporočili, obvestili o lokalnih srečanjih, praznovanju porok, rojstev in počitnic. Čeprav je bil en namen teh glasil propaganda za novačenje novih članov, so bila še bolj pomembna v smislu tkanja družbene identitete med pisci, sledilci in bralci. Tudi v času hudega zatiranja s strani države je veliko teh skupin razumelo, kako pomembna je tiskana beseda. Tako so ne glede na lastno tveganje tudi v takem času to poskušali vzdrževati.

Oglaševanje družabnih srečanj je pogosto vključevalo forume za politično razpravo skupaj z zabavnimi družabnimi aktivnostmi, kot so plesanje in pikniki. Regijska in državna srečanja so omogočila spoznavanje drugih podobno mislečih ljudi ali pa preprosto klepet s starimi prijatelji. Člani so tudi potovali, da so spoznali ljudi, za katere so izvedeli preko neformalne mreže ali glasil. Drug drugemu so zagotavljali zatočišče in skrivali člane na begu. V vseh interakcijah je bila prisotna nenehna razprava, iz katere je zrastle predstava skupne družbene identitete. Ti neprekinjeni družbeni (in včasih spolni) odnosi so preoblikovali njihovo abstraktno identiteto v močne, čustvene in prijateljske vezi.

Neformalna pisemska mreža take skupine je dober pokazatelj njene velikosti in strukture. Običajno je osredotočena na več neformalnih vidnih krogov, ki razpravljajo o političnih dogodkih. Ljudje pridejo in gredo iz takšne nastajajoče, brezoblične in fluidne skupnosti, katere meje so zabrisane in propustne. Takšen zbor ljudi še ni skupnost, dokler njeni člani ne začnejo razmišljati o sebi kot o članih te skupnosti, kar pa pogosto vključuje izrazite napore nekaterih posameznikov, ki pomagajo oblikovati in strukturirati ta ohlapni asortima ljudi.

Take skupnosti pogosto vključujejo zavrnitev prevladujoče kulture in norm, člane katere dojemajo kot hinavske in dekadentne. Takšno kritiko je preprosto oblikovati, ker vse družbe neizogibno do neke mere gojijo družbeno nepravico, ki jo elite ali spregledajo ali na sebičen način upravičijo. Takšna kritika vodi do odpora do protestne skupnosti s strani prevladujoče kulture, ki pogosto prevzame hegemonistično ideologijo elit. Zmaga nacionalizma v devetnajstem stoletju v zahodnem svetu je povzročila, da so ljudje v dani državi verjeli, da vsi pripadajo isti notranji skupini, državi. Ker družbeni uporniki izpodbijajo družbene temelje takšne notranje skupine, jih v lastni družbi dojemajo kot sprevržence. Takšna patriot-ska sovražnost proti tem sprevržencem je pogosto večja kot tista, ki jo ljudje čuti-

jo do podobno kritičnih tujcev. Tiste, ki glasno zavračajo družbo, preostala družba pogosto vidi kot izdajalce. Ni težko verjeti, da je njihova izdaja posledica skrivne zvestobe tuji entiteti, zato tudi nenehno iščejo tuje ali mednarodne vplive. Družba in njeni uradni predstavniki so običajno nesorazmerno sovražni proti takšnim notranjim upornikom. Ta odnos lahko vidimo sankcioniran v vsesplošnih krepitvah terorističnih določb moderne sodne prakse. Pogosta reakcija članov skupine je, da sprevrženke notranjih skupin očrnijo in zavrnejo v večji meri kot primerljive članke zunanjih skupin. Podobno jih za dejanja, ki so jih zagrešili proti skupini, kaznujejo nesorazmerno. Ta robusten izsledek se v perspektivi družbene identitete imenuje »efekt črne ovce«. ³¹ Ta raziskava bo predstavila veliko dokazov za to, saj so politični zločini kaznovani strožje kot splošna kazniva dejanja. ³²

Člani protestne skupnosti razumejo politične dogodke z zornega kota skupine. Novice so redko razumljene objektivno, temveč so interpretirane skozi prizmo človekove družbene identitete in imajo tako različne pomena za različne skupine. Člani Al Kaide so praznovali 11. september kot veliko zmago in velik ponos za skupino, medtem ko so Američani dogodek razumeli kot veliko tragedijo in vir moralnega ogorčenja. Pri globoko polariziranih temah, kot je terorizem, se dejstva vehementno izpodbijajo. Da razumemo storilce političnega nasilja, se moramo zanesti na njihove interpretacije teh dejstev in ne na državno razlago.

Modno zavračanje večinske kulture obda upornike s privlačno energijo in stilom, kar privabi nekatere mlade, ki jim je biti del takšne skupine kul. Ne samo da se politični uporniki razumejo kot bolj razsvetljene ali napredne v primerjavi z ostalo družbo, veliko mladih v družbi se dojema enako, zato se jim pridružijo, da bi bili popularni. Vsi se počutijo kot del te sijajne in popularne skupnosti, ki je drugačna in bolj zanimiva kot preostala družba.

Teorija družbenega vpliva

Ljudje se ne rodijo kot teroristi, teroristi postanejo. Obrat k političnemu nasilju zahteva teorijo osebne spremembe ali teorijo družbenega vpliva, ki deluje na posameznika ali posameznico in jo preoblikuje v politično nasilno osebo. Perspektiva družbene identitete ponudi takšno teorijo.

Perspektiva družbene identitete sugerira, da ljudje, ko prevzamejo določeno družbeno identiteto, stremijo k iskanju smisla in norm, ki so povezana z njihovo družbeno kategorijo (na primer, »bojevniki ne delajo tega«). Te norme razumejo pozitivno in jih poskušajo upoštevati. Iz tega procesa vznikne nekakšna družbena kohezija in koordinacija, ki omogoča kolektivna dejanja. Da razumemo smisel in

³¹ Glej Marques, Abrams, Pérez, and Hogg, 2003 za pregled te literature. Ta isti fenomen bomo videli pri vsaki uporniški skupini, ki želi kaznovati svoje izdajalce ali policijske vohune.

³² V liberalnih demokracijah to ni vedno tako, kot je razvidno iz Ingraham (1979), ampak je to tudi odvisno od tega, ali se upornika v tistem času dojema kot legitimnega ali ne.

norme svoje skupine, se ljudje obrnejo proti najbolj reprezentativnim članom, ki služijo kot vzorniki in jih lahko posnemajo. Takšni vzorniki imajo močan vpliv na preostalo skupino (Haslam, Reicher in Platow, 2011: 55–64). Pogosto se zgodi, da prav oni definirajo skupino.

Ljudje na razmišljajo o kategorijah v smislu kriterijev, ki jasno začrtajo meje kategorije, ampak bolj v smislu reprezentativnih članov (glej Lakoff, 1987).³³ Razmišljanje v smislu reprezentativnosti pomeni, da meje kategorije niso jasno začrtane, ampak se spremenijo skupaj z najbolj reprezentativnimi elementi. Ker se samokategorizacija zmeraj aktivira v kontrastu do izstopajoče zunanje skupine, se družbena kategorija razlikuje glede na primerjalni kontekst: je nejasna množica z elastičnimi in propustnimi mejami (Haslam, Reicher in Platow, 2011: 64–73).³⁴ Najbolj reprezentativni člani so prototipi; to je, ti člani so najbolj podobni drugim članom notranje skupine *in* se hkrati najbolj razlikujejo od članov zunanje skupine. Ker služijo kot vir vodenja in posnemanja, imajo ti prototipi zelo močan vpliv na druge člane notranje skupine.

Perspektiva družbene identitete razume družbeni vpliv zelo drugače kot teorija racionalne izbire, ki sugerira, da do družbenega vpliva pridemo z manipulacijo motivacije posameznikov, z nagrajevanjem dobrega vedenja in kaznovanjem slabega. Vendar take vrste očitna manipulacija motivacijske strukture posameznika pogosto ustvari zamere in paradoksalno vodi do odpora do utilitarnega vodenja. Nasprotno pa perspektiva družbene identitete zagovarja idejo, da se družbeni vpliv znotraj skupine dejansko realizira skozi privlačnost, ki jo člani čutijo do skupinskih norm in ne preko napol prisilnih manipulacij ljudi na oblasti. To pojasni njihovo navdušenje in pobudo za izpeljevanje ciljev skupine. V politični areni državne elite nadzirajo družbeno-spodbudne strukture in nagrajujejo konformizem. Tukaj ima teorija racionalne izbire problem pri razlaganju samega obstoja političnega nestrinjanja in nedržavnega nasilja, ki od izzivalcev zahteva neverjetno samožrtvovanje. Po drugi strani pa perspektiva družbene identitete zagovarja idejo, da je takšno samožrtvovanje za notranjo skupino ena izmed glavnih značilnosti skupinskega vedenja, še posebej med njenimi najpomembnejšimi člani (Haslam, Reicher in Platow, 2011: 109–135).

Ena izmed ugotovitev v naslednjih poglavjih je, da imajo politično nasilne skupine redko formalnega voditelja.³⁵ Namesto tega se člani teh neformalnih skupin

³³ Glej tudi Kahneman, Slovic in Tversky, (ur.), 1982: 23–98 in Gilovich, Grifin in Kahneman (ur.), 2002: 49–81 za nekaj splošnih kognitivnih predsodkov, ki sledijo takšni vrsti avtomatskega mišljenja.

³⁴ Ni potrebe, da je takšna vrsta nedoločnosti ovira za temeljito analizo v družboslovju, kot pokaže Ragin (2000).

³⁵ To še posebej velja za anarhiste, ki zavračajo celó idejo vodenja (glej 5. in 7. poglavje). Izjeme so velike, dolgotrajne skupine, ki izberejo uradno vodstvo, kot recimo radikalna vojaška organizacija Weathermen (WUO) ali večje politične organizacije, kot je bojna enota ruske Socialistične revolucionarne stranke (glej 6. poglavje).

zgledujejo po prototipskih članih, ki predstavljajo vzgled za druge, da jih posnemajo. Ti prototipi delujejo zgledno znotraj določenega konteksta: s svojimi besedami in dejanji poskrbijo za vodenje preostalih članov. Običajno člani politično nasilnih skupin niso prisiljeni, niti jim ni zaukazano, da povzročijo nasilje: dejansko si to želijo, kar pojasni, zakaj jih je toliko delovalo samih od sebe. Nazori, dejanja in občutki prototipnih članov skupine oblikujejo norme skupine. Ko navadni člani ne razumejo pomena situacije dovolj jasno ali ne vedo, katere norme naj upoštevajo, poiščejo prototipe. Ljudje, ki jih drugi dojemajo kot prototipe notranje skupine, priskrbijo smisel in vodstvo bodisi eksplicitno z besedami bodisi implicitno z dejanji. Drugi člani notranje skupine prevzamejo te pomene, sledijo njihovem vodstvu in posnemajo ta dejanja. S tem ko člani mislijo, čutijo in ravnaajo tako, da se prilagodijo prototipom, takšno mišljenje, občutki in dejanja postanejo norme skupine. Vsi smo del več družbenih skupin, ko so oče, mož, delavec, volivec in član rasne ali religiozne kategorije. Kako dojemamo dogodke in kako se vedemo, se bo spreminjalo od konteksta do konteksta, ko bodo različne družbene identitete in njihove inherentne norme začele izstopati.

Učinkovito vodstvo spremeni člane skupine v predane akterje, ki želijo narediti, kar bi si skupina od njih želela, zato ker se s skupino identificirajo. Za delanje tega, kar člani verjamejo in čutijo, da mora biti storjeno, ni nobene potrebe po dodatnih, zunanjih nagradah. Te občutke in prepričanja prevzamejo od svojih najbolj prototipskih članov, katere posnemajo. V nasilnih političnih skupinah storilci nasilna politična dejanja izvajajo, ker jih želijo izvajati. Tukaj ni prisotnega nobenega pranja možganov ali misterioznega procesa radikalizacije. Ti člani skupin preprosto realizirajo svojo družbeno identiteto, kot vojaki, ki izvajajo nasilje, ker se s skupino identificirajo in ker skupina to počne ter ne zaradi potrebe po odobravanju, strahu pred sankcijami ali pritiska skupine, da se prilagodijo. Prepričanja, želje in občutki, ki so vtakani v njihovo družbeno identiteto, se v različnih kontekstih razlikujejo, še posebej, ko pride do izstopajoče zunanje skupine. Informacije, ki niso dosledne z njihovo samokategorizacijo, običajno ignorirajo (Turner, Oakes, Haslam in McGarty, 1994).

V neformalni skupini, kjer nihče ne more uporabiti sile za prevzem vodilne vloge, morajo biti potencialni voditelji dojeti kot prvaki skupine, ki delujejo v njenem imenu. To pa namiguje na zanesljivost in pravičnost, ko gre za člane notranje skupine. Pravzaprav uporaba sile, da bi prevzeli vodilno vlogo, kaže na to, da družbeni vpliv posameznika pri članih ni uspel vzbuditi čuta za dolžnost do skupine. Preveč ukvarjanja s samim sabo ali očitna samopromocija spravi potencialne voditelje na slab glas v očeh njihovih tovarišev in jih spodkopava kot vire inspiracije.

V tem pogledu vodstvo ni pasivni odsev »realnosti«. Je aktivni poskus vpliva na notranjo skupino in oblikovanja njene »realnosti« preko manipulacij družbenih kategorij in projektov za prihodnost. Vrnimo se h govoru predsednika Busha, da

to idejo bolje ponazorimo. Bush je utrdil svojo vodstveno vlogo zahodnega sveta tako, da je oblikoval skupni pomen družbene identitete, ki pripada skupni družbeni kategoriji (zahodnjaki kot nasprotje Al Kaidi). Vzpostavil je norme, vrednote in prednostna dejanja notranje skupine. Ker je trdil, da je ta naloga pomembna za svetovno zgodovino, je tistim, ki so bili pripravljeni izpeljati to globalno vojno proti terorizmu, dal nov razlog za domišljavost. Prebivalstvu ZDA ni ukazal, naj se mobilizirajo za to globalno vojno, ampak je na prebivalstvo vplival tako, da so se prostovoljno ponudili in hkrati goreče utišali tiste državljane, ki so bili proti temu projektu. Čeprav je že bil formalni voditelj države, sta njegova javna podpora in njegova zmožnost mobilizacije naroda pokazali, da je tudi prototipski član države. Definicija tega, kdo je vključen v notranjo skupino (meje kategorije), določi obseg mobilizacije širšega občinstva v to skupino. Z vključitvijo držav Zahoda je Bush upal, da bo v »globalni vojni proti terorju« mobiliziral popolnoma vse. Definicija tega, kaj pomeni biti član notranje skupine (vsebina kategorije), določi cilj mobilizacije. Bush je definiral Američane kot skupino, ki se bori proti terorizmu nasploh, vključno z Al Kaido in Irakom. Ko je Francija omejila svoj boj proti terorizmu na Al Kaido in zavrnila povezave z Irakom ter s tem ni želela sodelovati v invaziji na Irak leta 2003, čeprav je bila zaveznica ZDA proti Al Kaidi, si je s tem nakopala nesorazmerno jezo Amerike — primer učinka črne ovce. Naposled definicija tistega, ki najbolje predstavlja notranjo skupino (prototip kategorije) določi vodstvo mobilizacije. Bush je bil očitno prototip skupine, ki se je definirala v kontrastu z Al Kaido. Pravo vodenje je prakticiranje tega družbenega vpliva in ne ukazovanje ljudem, četudi je to dovoljeno s strani legitimne avtoritete. To še posebej velja v ohlapnih neformalnih skupinah, kot so nasilne politične skupine, kjer formalna avtoriteta pogosto ni prisotna.

Diskurzivne politične protestne skupnosti, osnovane na ideji skupne družbene identitete, ne zrastejo same od sebe. Nastanejo zaradi velikih naporov političnih organizatorjev, ki oblikujejo to novo idejo družbene identitete v potencialno enoto privržencev. Kljub temu je politični kontekst tisti, ki določi pomembnost te identitete v različnih časovnih obdobjih. Ne smejo biti preveč spredaj ali preveč za svojo enoto privržencev. Če nadaljujemo z Bushevo analogijo, lahko kot primer moči konteksta rabi zmožnost neokonservativne klike, da mobilizira državo in začne vojno v Iraku. Na začetku Bushevega predsedovanja so bili preveč ekstremni, da bi jim dovolili eliminirati Saddama Husseina in zvleči ZDA v preoblikovanje Bližnjega vzhoda, ki bi ustrezal njihovi viziji. Napadi 11. septembra so spremenili politično prizorišče, kar je vdihnilo novo življenje v njihovo agresivno bojaželjnost proti Sadamu Husseinu in sprožilo vojno z Irakom leta 2003. Takrat je bila država trdno z njimi, da se je kaznovalo tiste, ki niso »z nami« in so torej »proti nam«. Predsednik Bush, ki je na začetku verjel njihovi teoriji, da je Al Kaida povezana s Sadamom Husseinom, je uspel mobilizirati državo, da so jim sledili. Kot pravkar omenjeno, Francija temu ni sledila, ker je bila dovolj oddaljena od vpliva neokonservativcev in ni videla dokazov za takšno povezavo.

Neformalno vodstvo je tudi odvisno od ciljev skupnosti. Na začetku nastajanja skupnosti člani politične protestne skupnosti poskušajo razlikovati med njimi samimi in drugimi iz izvirne skupine. Pri tej klasifikacijski nalogi igrajo pomembno vlogo intelektualci. Ko je čas za realizacijo misije, pridejo v ospredje organizatorji in pustijo intelektualce v ozadju. Praktični problemi izvajanja nasilnih napadov, kot je proizvodnja orožja, vodijo v to, da organizatorje nadomestijo tehnični strokovnjaki. Torej kontekst in naloga skupine povzdigneta različne člane na pomembne položaje.

Naposled pa mora učinkoviti vodja poleg ustvarjanja ideje družbene identitete in utelešenja prvaka skupine poskrbeti, da se člani skupine počutijo pomembne (Reicher, Hopkins, Levine in Rath, 2005; Haslam, Reicher in Platow, 2011). Druge člane mora prepričati, da je vredno biti član skupine in da so njihova dejanja pomembna. Politični protesti so lahko tvegani podvigi, še posebej ko so države zelo sovražne do nasprotno mislečih. Da kar vnaprej odgovorim: vsi nasilni politični akterji v raziskavi so bili pripravljeni žrtvovati svoje življenje za svoje tovariše in za končni cilj, veliko jih je to storilo brez obotavljanja. Nekateri so ponosno stopili pod giljotino, eden ali dva sta se celo javila za giljotino, da bi delila usodo svojih tovarišev. S svojimi življenji so želeli narediti nekaj pomembnega in nekateri so se odločili, da zapustijo svet v plamenih slave.³⁶ Takšno samožrtvovanje za skupino doseže svoj logični zaključek s sodobnim fenomenom samomorilskih bombnih napadalcev. Ti borci so se v resnici sami hoteli žrtvovati — v to jih niso prisilili njihovi voditelji s cinično manipulacijo.

Ker so prototipi razumljeni kot voditelji in vzorniki glede mišljenja, občutkov in vedenja, jih preostala skupina spoštuje, jim zaupa in se želi z njimi strinjati. Na neki način jih sledilci okronajo s karizmo in privlačnostjo, ki je še posebej očitna med člani skupine. Prototipi so še posebej privlačni članom nasprotnega spola, ki tekmujejo za njihovo spolno naklonjenost. Zaradi takšne skušnjave je bilo veliko voditeljev političnih skupin zelo promiskuitetnih, kar je bilo še posebej neverjetno glede na spolno represivno atmosfero njihovega časa. To ni nekaj, kar je specifično za en spol, res pa je, da je velika večina prototipov moških, ženske pa se na njih lepijo ne glede na njihove objektivne fizične značilnosti. Vseeno pa so, sicer redko in pred kratkim, tudi ženske, recimo Bernardine Dohrn skupine Weathermen (glej Ayers, 2009: 168; Rudd, 2009: 164, 167–168, 183), lahko nabrale zbor moških spremljevalcev. Ni nujno, da je ta privlačnost izključno spolna — tudi ženske so občudovalе Dohrnino eleganco in izgled ter jo poskušale posnemati (glej Stern, 2007: 151; Alpert, 1981: 326–331).

Člani politične skupine so se počutili, kot da so na čelu ekipe, ki poskuša spremeniti družbo. Sodelovanje v tako zahtevni misiji jih je navdalo s ponosom. Nepri-

³⁶ To je prej omenjeni Borowitzev Herostratov kompleks. Ta en sam dejavnik se ne sme razširiti do te mere, da bi razložil celotno zapletenost nasilnih političnih vedenj.

čakovani uspehi, kot je učinkovita demonstracija, ta občutek okrepijo. Ko so drugi priznali to čustvo, je postalo članstvo v skupnosti še bolj mikavno. Ko je ta skupnost razumljena kot posebna in prestižna, s krasnimi člani, postane vrlina pripadnosti tej družbi velika atrakcija za potencialne privrženke. Prijeten občutek pripadnosti atraktivni skupini pomaga vzdrževati močno idejo družbene identitete in lahko utrdi vero v njeno deklarirano ideologijo. Kot uspešne cerkve že dolgo vedo, zelo aktivna družbena skupnost pomaga vzdrževati vero v prepričanja skupine.

Takšna vrsta skupnosti privlači nove člane, ki želijo biti del nje ali del dejanj te skupnosti. Pridružijo se znancem in prijateljem, ki so že člani te skupnosti. Pravzaprav je pridružitev takšnim neformalnim skupinam večinoma organizirana preko že obstoječih prijateljskih in sorodstvenih vezi (Sageman, 2004: 107–112). V nasprotju z verskimi kulti, ki spreobračajo z aktivnimi nabornimi kampanjami, politične skupine ne poskušajo aktivno pridobiti pasivnih ali zadržanih tujcev. V naslednjih poglavjih so vsi protestniki, ki se pojavljajo, bili aktivni, v očitnem nadzoru na svojimi dejanji, vodila pa jih je ideja skupne družbene identitete. Nihče od njih ni mislil, da so podlegli neki ideologiji, da so bili v nevarnosti ali da so jim oprali možgane, da so se pridružili in sodelovali. Privlačila jih je notranja skupina in zato so se prostovoljno pridružili. Člani zunanje skupine predpostavljajo, da obstaja aktiven proces novačenja, ker ne morejo razumeti, zakaj bi se ljudje prostovoljno pridružili skupnostim, ki so sovražne do države in včasih verjamejo v ekstremne stvari. Novinci se politični protestni skupini pridružijo, ker se identificirajo z žrtvami te notranje skupine in ker jim je njihov vstop v skupnost olajšala prisotnost prijateljev ali sorodnikov.

Nastala politična protestna skupnost vključuje razvoj aktivnosti, ki v članih poglobijo idejo skupne družbene identitete in jih še bolj poveže s skupnostjo. Obstaja kontinuum intenzivnosti aktivizma, ki se sega vse od simboličnega sodelovanja do popolne in ekskluzivne predanosti lastnega časa in napora. Takšna skupnost ima torej slabo začrtane meje, z različnimi stopnjami poroznosti, in se razširja ali krči glede na politični kontekst. Ta brezoblična, utripajoča in interno fluidna skupnost je bolj podobna družbeni gmoti kot stabilni in formalni mreži ljudi. Njena notranja sestava je seveda ohlapna mreža povezanih ljudi, ampak ni stabilna. Njeni člani (točke v teoriji grafov) niso stabilne entitete, ker je aktivacija skupne družbene identitete v določenem času odvisna od pomembnih, izstopajočih kontekstnih dogodkov, večinoma od dejanj relevantne zunanje skupine tistega časa. Niti medsebojni odnosi (povezave v teoriji grafov) niso stabilni: prijateljstva različnih intenzitet se neprestano formirajo in razpadajo glede na njihov notranji ritem. Družbene identitete in mreže se razvijajo čez čas in neka zveza ob nekem času ne bo ostala ista kasneje. Pomanjkanje stabilnosti točk in robov zelo omeji uporabnost analize družbenih mrež kot orodja za razumevanje političnih protestnih skupnosti.

Teorija skupinske dinamike

Prejšnji odsek je zagovarjal trditev, da obrat k političnemu nasilju ne zahteva specifične ideologije ali stila vodenja. Nastane iz procesa samokategorizacije, s skupinskimi prototipi, ki utelešajo skupinsko ideologijo in norme. Vendar poleg notranjih, skupinskih (ali privlačnih) faktorjev, ki vplivajo na proces, igrajo ključno vlogo tudi zunanji (ali odbojni) faktorji, ki nastanejo glede na kontekst v času kategorizacije.

Podobno kot je proces obračanja k političnemu nasilju potreboval teorijo družbenega vpliva, potrebuje tudi teorijo skupinske dinamike, da pojasni transformacijo nasploh nenasilne družbe v manjše, nasilne skupine. Takšna teorija mora vključevati nepričakovane dogodke in mora biti bolj skladna s spremembami v resničnem svetu kot običajne, deterministične in statične razlage tega procesa. Perspektiva družbene identitete nudi takšno teorijo. Pojavi v množici, ki so presenetljivo podobni v zgodovinskih primerih obrata k političnemu nasilju, so dober temelj za razvoj te teorije.

Množica je običajno nestrukturirana skupina brez formalnega vodstva, ki se zbere zaradi specifičnega cilja: praznovanja, zabave ali protesta. Večinoma je sestavljena iz neznancev, ki niso imeli časa, da bi se pred dogodkom dogovorili glede skupinskih norm. Zato torej poskušajo razumeti svojo situacijo kot člani množice in tako aktivirajo družbeno identiteto člana-množice ter se obrnejo h govoru in vedenju tipičnih članov množice, da bi dobili neko iztočnico glede tega, kako naj mislijo in kako naj se obnašajo. Posamezniki se množici pridružijo iz različnih razlogov. Nekateri pridejo z namenom spodbujanja nasilja, velika večina pa se ima za dobre državljane, ki prakticirajo svojo legitimno pravico do protesta. Policijo vidijo kot nevtralne zaščitnike družbenega reda in zato zavračajo pobudnike nasilja kot izjeme, ki ne predstavljajo reprezentativnih članov mirne množice, ter lahko celo aktivno odvrčajo od nasilja tiste, ki so k nasilju nagnjeni. V situaciji, kjer množico na pošten in spoštljiv način nadzira policija, je prototipen član množice miroljuben. Mirovni protesti množic predstavljajo večino protestov, vendar, ker se »nič« ne zgodi (niso poseben »zgodovinski« dogodek, razen v smislu velikosti množice), ne pristanejo v zgodovinskih knjigah in zbledijo iz skupinskega spomina.

Vendar se policija, ki množico nadzoruje, prav tako samokategorizira v policiste v kontrastu do članov množice, katere vržejo v isti koš, v zunanjo skupino, in jih stereotipizirajo, namesto da bi razlikovali med posameznimi člani. Ko jih sprovoči nekaj posameznikov v množici, običajno vidijo tako vse člane množice in odreagirajo temu primerno. Včasih velikost množice prestraši nekatere policiste, ki zaradi pomanjkanja discipline, da ne bi streljali, postanejo panični in streljajo na množico. Neselektivno policijsko nasilje spremeni prototip množice iz zmernosti v radikalizem. Kot člani množice se počutijo napadene, ker so člani množice, zato veliko ljudi zgrabi panika in poskušajo pobegniti ali se braniti. Zdaj se v primer-

javi z nasilnimi policisti dojemajo kot žrtve. Njihovo razumevanje situacije je zdaj v skladu s prej opisanimi zavrženimi zagovorniki nasilja proti policistom in drugimi, ki so nametani v isto zunanjo skupino. Perspektiva ekstremistov o nasilnem konfliktu med množico in policijo postane bolj verodostojna in nekateri člani so se zdaj pripravljeni braniti, če je nujno tudi z nasiljem, in izraziti svoje ogorčenje z uničevanjem lastnine, ki jo policija varuje. Ta rekonceptualizacija njihove družbene identitete kot žrtve policijskega nasilja, skupaj s solidarnostjo drugih članov skupine in velikansko številčno premočjo, jih opolnomoči in pripelje do tega, da izzovejo policijo. Ta dinamična obojestranska samokategorizacija tako članov množice kot policije se stopnjuje v izgrede ali masake, odvisno od števila žrtev, ki so običajno enostranske, ker je policija praviloma dobro oborožena, medtem ko množica ni (glej Reicher, 2003; Drury in Reicher, 2000; Zomeren, Postmes in Spears, 2008).

Sodelovanje v množičnem dogodku lahko ima dolgotrajne posledice, ker pogosto vodi v dolgotrajne spremembe identitete. Ljudje, ki niso bili spolitizirani in so prišli samo, da bi izrazili napolitične pritožbe nad krivicami (kot so študentski problemi na kampusih, delovni pogoji za delavce), se transformirajo, ko dogodek aktivira spolitizirano družbeno identiteto. Ljudje, ki so prišli na demonstracije iz solidarnosti do svojih bolj bojevitih prijateljev, po sodelovanju začnejo prevzemati njihovo družbeno identiteto in kasneje tudi prevzamejo njihova prepričanja. Čeprav niso bili spolitizirani pred sodelovanjem na dogodku, njihovo izkustvo, še posebej ko so soočeni s policijskim nasiljem, aktivira novo samokategorizacijo, ki vodi to tega, da prevzamejo prepričanja in norme svoje nove skupne družbene identitete.³⁷ Poleg tega lahko sodelujoči občutijo na novo odkrito samozavest, zaradi katere se lahko uprejo ali govorijo proti policiji in drugim avtoritetam. Prav tako lahko doživijo nova čustva, kot sta ponos in lastna učinkovitost v soočenju s policijo, kot tudi moralna ogorčenost, ki ne samo da jih motivira, da se mobilizirajo proti policijskemu nasilju, ampak jih tudi naredi bolj dovzetne za nasilno maščevanje proti državi. Torej, neselektivno policijsko nasilje proti množici vsaj aktivira politično družbeno identiteto in mobilizira žrtve in tiste, ki se z njimi identificirajo, da odgovorijo na doživeto agresijo. Takšna grožnja proti njihovi družbeni identiteti pripomore k aktivizmu politične protestne skupnosti.

Obrat takšne množice k ekstremizmu je ilustracija bolj splošnega procesa združevanja kontekstne pomembnosti s principom meta-kontrasta. Kot je že bilo omenjeno, so prototipski člani skupine njeni najbolj reprezentativni člani, kar pomeni, da so najbolj podobni ostalim članom notranje skupine in se hkrati najbolj razlikujejo od zunanje skupine (ki je strnjena v en stereotip). Ta oster kontrast med podobnostjo notranje skupine in drugačnostjo zunanje skupine imenujemo princip meta-kontrasta. Člani, ki ta kontrast najboljše simbolizirajo, so za skupino prototi-

³⁷ To je v bistvu podobno procesu kognitivne disonance (Festinger, Riecken in Schachter, 1964; Harmon-Jones in Mills, ur., 1999).

pi. Princip meta-kontrasta implicira, da se hkrati s spremembo dojemanja zunanje skupine spremenijo tudi prototipi notranje skupine. Z drugimi besedami, prototipičnost istega posameznika znotraj iste notranje skupine se spreminja glede na kontekst, predvsem glede na odnos, ki ga ima notranja skupina z zunanjo. Med prijateljskimi, kooperativnimi zunanjimi skupinami so prototipi zagovorniki sodelovanja, kot v primeru miroljubnih demonstracij. Po drugi strani so pri sovražnih in nasilnih zunanjih skupinah, kot je policijsko nasilje, zagovorniki nasilja dojeti kot prototipi notranje skupine.³⁸ To je zelo pomembno, ker so prototipi vzorniki, ki generirajo norme notranje skupine in imajo zelo močan družbeni vpliv na druge člane skupine. Sovražna policija opolnomoči ekstremne člane skupine, medtem ko preostala skupina razume te ekstremiste kot prototipe in jim pripiše večji družbeni vpliv nad množico ter tako premakne celotno množico v bolj ekstremno pozicijo. Kontekst izstopajoče sovražne zunanje skupine člani notranje skupine razumejo v smislu, da morajo prevzeti bolj ekstremno in radikalno stališče, skladno s tem, da krivijo *la force des choses* za svoj obrat k nasilju.

Če se vrnemo k naši analogiji: predsednik Bush bi zagotovo bil neuspešen v mobilizaciji države za boj proti Al Kaidi, če ne bi bilo napadov 11. septembra 2001. Načrt za mobilizacijo celotne države za boj proti Al Kaidi v Afganistanu in kasneje napad na Irak bi ljudje 10. septembra 2001 dojemali kot preveč ekstremnega. Močna grožnja družbeni identiteti takoj poveča njeno pomembnost. Predsedniku je uspelo organizirati svoje privrženke, ker so se počutili ogrožene kot Američani, saj so razumeli 11. september kot jasen napad na Ameriko in Američane. V tem primeru je narava grožnje Američanom s strani izstopajoče zunanje skupine, Al Kaide, tudi začrtala meje ogrožene notranje skupine: Američanov, vključno s civilisti, ženskami in otroki. Po tem, ko je predsednik Bush predstavil 11. september kot napad na ameriško družbeno identiteto, je zlahka motiviral svoje privrženke in jih preobrazil v masovno protiteroristično kampanjo.

Pomembnost specifične družbene identitete je začasna, ker je odvisna od konteksta. Zgražanje nad zaznanimi moralnimi kršitvami s časom zbledi in ljudje gredo naprej. V liberalni demokraciji so meje politične protestne skupnosti običajno propustne, ker se mirno politično nestrinjanje tolerira. Po drugi strani avtoritarne države ne tolerirajo političnega nestrinjanja in kaznujejo celo kratkotrajne proteste. V tem primeru država določa meje protestne skupnosti, in sicer tako, da disidentu zapira možnosti za vrnitev v normalno življenje. S tem ko disidente strogo kaznujejo in jih spremenijo v trajne izobčence, avtoritarne države podelijo ekstremistom več družbenega vpliva v disidentski skupnosti. Nekateri njeni člani se obrnejo k nasilju zaradi samoobrambe in obrambe skupine. Ko obravnava mirne protestnike kot nevarne, avtoritarna država prisili disidente, da se ali pokorijo ali pa se obrnejo k samoobrambi in nasilju, v stilu samouresničujoče se prerokbe.

³⁸ Glej Haslam, Reicher in Platow (2011: 85–87) za eleganten matematični prikaz te dinamike.

V liberalni demokraciji naj bi se nestrinjanje toleriralo, ampak država lahko pritiska na protestnike na bolj subtilne načine in jim zapre možnosti, da se vrnejo v normalno življenje. En način za pregon političnih protestnikov je uporaba redko uporabljenih zakonov, da jih strogo kaznujejo za sicer trivialne kršitve, ki običajno ne bi vodile do aretacije. Posledično se tisti na prostosti znajdejo v pravni negotovosti, kar jih prisili, da se umaknejo iz javnosti in živijo skrivno življenje, kar jim onemogoča odmik od svoje politične disidentske družbene identitete. Še en, bolj neformalni način je, da država obvesti potencialne delodajalce o preteklih političnih aktivnostih disidentov, kar povzroči umik ponudbe za službo ali takojšen odpust iz trenutne službe. Političnim protestnikom zavračajo spodobne službe, ki bi jim omogočale, da se reintegrirajo v družbo, zaradi takšnih ukrepov pa se morajo za lastno preživetje posluževati nezakonitih dejanj. Lahko pride tudi do policijskega nadlegovanja v obliki »ustavi in pretipaj«, nenehnih zaslišanj, neformalnega nasilja itn. Vse te metode opominjajo disidente na njihov status izobčenca in njihovo družbeno identiteto, kar krepi predstavo osovraženelega policista in prispeva k stopnjevanju nasilja med nepravilno obravnavanimi protestniki in njihovimi sovražniki, policijo.

Uslužbenci organov kazenskega pregona grede seveda skozi isti proces samokategorizacije kot disidenti. Policija razume disidente kot zelo nevarne izobčence in sebe kot krepостne varuhe družbe, katerim naivne omejitve liberalnega zakona preprečujejo, da bi učinkovito opravili svoje delo. Policisti verjamejo v poenostavljeno behavioristično teorijo racionalne izbire (glej npr. Perry in Hasisi, 2015): če dovolj kaznuješ disidente, bodo nehali protestirati. To deluje pri živalih, ne pa tudi pri ljudeh. Namesto tega perspektiva družbene identitete sugerira, da se disidenti samokategorizirajo kot žrtve in lahko iščejo maščevanje, torej pride do popolnoma nasprotnega učinka od nameravanega. Sofisticirani protestniki razumejo radikalizirajoč učinek policijskega pregona njihove skupine. Tako preizkušajo taktike, da bi povzročili neselektivno policijsko represijo nad njihovo skupnostjo, upajoč, da bodo tako privabili nove člane, ki se bodo v kontekstu policijskega nasilja proti njim samokategorizirali kot militantni.³⁹

Pogoji za nastanek političnega nasilja

Na teh temeljih lahko sedaj razpravljamo o nastajanju političnega nasilja v mirovni politični protestni skupnosti: to vključuje dodatno samokategorizacijo v vojsčake, ki branijo svojo skupnost, kar zaključí obrat k nasilju, ko ti vojsčaki svojo dodatno identiteto tudi udejanijo. Ta druga samokategorizacija v bojovniško družbeno identiteto se pojavi, če so izpolnjeni trije pogoji: stopnjevanje konflikta med dvema skupinama, vključno s kumulativno radikalizacijo dialoga, razočara-

³⁹ Kot bomo videli, je bila to taktika Nečajeva v ruskem cesarstvu in taktika skupine Weathermen v ZDA.

nje protestnikov nad nenasilnimi taktikami in pa moralno ogorčenje nad državno agresijo nad skupnostjo.

Stopnjevanje konflikta

Obrat k političnemu nasilju je pogosto posledica stopnjevanja konflikta med političnimi protestniki in njihovo izstopajočo zunanjo skupino, ki je pogosto država. Odnos med državo in protestniki je dinamičen in vodi do nepričakovanih dogodkov. Vsaka stran se odzove na drugo v realnem času. Perspektiva družbene identitete zahteva dialektično analizo tega odnosa, ko se člani skupine definirajo v kontrastu do izpostavljene zunanje skupine, ki je za politične izzivalce država. Ta prej opisana skupinska dinamika kaže, kako se stopnjevanje s strani zunanje skupine konča s premikom proti ekstremizmu notranje skupine. Nobena analiza nastanka političnega nasilja se ne more osredotočiti samo na eno od agresivnih skupin. Takšno enostransko osredotočanje na teroristične skupine prepreči kakršno koli izčrpno in natančno razumevanje njihovega vedenja, ki je odziv na kontekst, natančneje na vedenje izstopajoče zunanje skupine — države. V stopnjevanju konflikta sta običajno odgovorni obe strani, zato mora vsaka znanstvena analiza stopnjevanja konflikta obravnavati tudi prispevek države k takšnemu razpletu.

Prispevek države k stopnjevanju političnega nasilja je bil v raziskavah o terorizmu zanemaren.⁴⁰ Seveda lahko to na hiter način razložimo z dejstvom, da država financira večino raziskav terorizma, vendar ta cinična razlaga ne razkrije celotne zgodbe. Perspektiva družbene identitete poda bolj sorazmeren opis. Iskreni učenjaki znotraj področja se samokategorizirajo na strani žrtev in države in so tako, kot kateri koli član notranje skupine v konfliktu, slepi do doprinosa lastne skupine k nastali situaciji ter za kakršno koli nasilje v celoti krivijo zunanjo skupino. Pravzaprav člani notranje skupine zavračajo ali označujejo kot subverzijo ali izdajo kakršno koli sugestijo, da je država morda prispevala k izbruhu nasilja ter s tem izločijo to temo iz akademskih razprav. Državni prispevek k nastanku političnega nasilja je morda najbolj pomembna še neraziskana tema na tem področju. Če priznamo, da takšen prispevek obstaja, bomo lažje razumeli ta proces in morda celo začeli nasproten proces, ki bo takšne vrste situacij političnega nasilja lahko deaktiviral, preden preraste v nasilje.

Sočasno s fizičnim stopnjevanjem je prisotno tudi retorično stopnjevanje na obeh straneh. Vsaka skupina vidi najbolj ekstremne glasove njim zunanje skupine kot najbolj reprezentativne glasove zunanje skupine (Haslam, Oakes, McGarty, Turner in Onorato, 1995), s tem pa prezre obsojanje take vrste govora zunanje skupine in nasilne besede članov lastne, notranje skupine. Podžigajo jih popularni mediji, ki se osredotočajo na najbolj senzacionalno in ekstremno, zato v dojemanju

⁴⁰ Obstajajo redke izjeme. Recimo della Porta, 2013: 70–112; McCauley in Moskalenko, 2011: 154–160; Sommer, 2008.

svojih rivalov notranja skupina večinoma zazna ekstremistični govor zunanje skupine, kar da kredibilnost ekstremnim stališčem notranje skupine in upraviči sovraštvo notranje skupine do sovražnika. Ta začaran krog vzajemne krepitve nasprotujočih si ekstremov v kakofoniji hrupa notranje skupine daje moč glasovom, ki kličejo k nasilju. Dokler je grožnja zunanje skupine jasna in prisotna, so zmerni glasovi notranje skupine utišani, ker niso kredibilni za obrambo lastne skupine. Ekstremistični kandidati za voditelje skupine (prototipičnost) pretiravajo glede groženj in nevarnosti, da pridobijo na svojo stran nevtralne člane in diskreditirajo notranje rivale, češ da so do zunanje skupine premili in nezmožni ali niso pripravljeni primerno zaščititi svoje notranje skupine pred sovražnikom. S tem ko mobilizirajo svojo skupino proti sovražniku, upajo, da bodo povečali svoj družbeni vpliv, kar lahko uporabijo za lastne interese.⁴¹ V tej domnevni urgentni situaciji postanejo netolerantni do notranjih izzivalcev in jih obtožijo izdajstva skupine, kar sproži pojav črne ovce. Ideja, da je morda notranja skupina prispevala k tej grozljivi situaciji, je preprosto dojeta kot izdaja notranje skupine.

Govorni ekstremizem, ki prevladuje nad konkretnimi in preudarnimi predlogi za razrešitev situacije, je zelo pomemben. Ekstremistični diskurz onemogoča nepristransko razpravo, ki bi ponudila pravične in poštene rešitve za težave skupine. Ekstremistični govorci ustvarijo polarizirajočo atmosfero in, ker za interpretacijo skupinskega razumevanja realnosti uporabljajo ekstremistične koncepte, predlagajo ekstremne rešitve. Takšni govorci vzamejo nekaj incidentov iz konteksta in jih potem prenapihnejo. Nasilni diskurz ekstremistom pomaga pri oblikovanju tega, kako naj ljudje občutijo in razumejo dogodke, kar vpliva na to, kako odreagirajo. Takšen diskurz zastre vzajemne dinamike, ki vodijo do maščevanja in samobrambe. Vojne metafore so še posebej škodljive, ker implicirajo nasilno dejanje, upravičijo fizično nasilje in znižajo prag za fizično nasilje. Če se ozremo nazaj, ni situacija nikdar tako grozna, kot jo prikazujejo govori ekstremistov, niti niso težave z zunanjo skupino tako pomembne, kot oni trdijo. Ampak ekstremisti začnejo verjeti svoji retoriki in se slepijo z idejami veličastnosti svojega boja.

Čeprav se ta knjiga ukvarja z zgodovino, je v sedanjosti zaradi interneta to stopnjevanje zaostreno. Brez kakršne koli obveze do tega, da bi preverjali dejstva, internet preko nenehnega ponavljanja omogoča ojačenje govoric. Vsaki polarizirani strani omogoča, da utrdi svojo pozicijo in onemogoči kakršen koli dialog med nasprotujočimi si stranmi, ki objavljata svoja ekstremistična sporočila. Nekateri družbeni mediji še dodatno poslabšajo situacijo tako, da krčijo kompleksne probleme na 140 znakov. Povrhu vsega pa odsotnost fizične prisotnosti nasprotnika omogoča komunikaciji preko interneta, da odvrže še zadnje ostanke vljudnosti.

⁴¹ Rad bi se zahvalil Alexu Haslamu in Steveu Reicherju, da sta predlagala splošne smernice za takšno sklepanje preko zasebne komunikacije, prvi 9. in slednji 22. julija 2013.

Čeprav ne smemo enačiti sovražnega govora z nasiljem, je kumulativna radikalizacija diskurza in ne ideologija tista, ki je sama po sebi v prid ekstremnim rešitvam in ki spodbuja nasilje.⁴² Te pogosto zelo nasilne besede včasih zamenjujemo za nasilje, kot je razvidno iz dvojnega pomena besede *radikalizacija*. Vendar obstaja med besedami in dejanji globoka vrzel. Zlobnost diskurza političnih protestnikov se odseva v govoru prvakov države ali družbe. Takšen ekstremističen govor prispeva k politični atmosferi, ki omogoča nastanek nasilja.

Razočaranje nad nenasilnimi strategijami

V ponovitvi Zimbardovega znanega stanfordskega zaporniškega eksperimenta (Zimbardo, 2007) sta Alexander Haslam in Stephen Reicher ugotovila, da se njuni subjekti niso obnašali v skladu s pričakovanji za njihove vloge. Pazniki so s težkim srcem uveljavljali svojo avtoriteto in so se z zaporniki dogovorili, da vzpostavijo bolj egalitaran zaporniški sistem. Ko se je ta sistem izkazal kot nevzdržen, so se vsi subjekti strinjali s svojimi bolj avtoritarnimi kolegi, da se uveljavi bolj tiranski sistem (Reicher in Haslam, 2006). Raziskovalca sta te čudne rezultate interpretirala s pomočjo družbene identitete. Trdila sta, da je izvoren odpor njunih subjektov, da opravljajo svojo določeno vlogo, posledica neuspele identitete, nezmožnosti identificiranja z njihovo določeno družbeno vlogo. Neuspeh novega, egalitarnega sistema, ki so ga z veseljem prevzeli, jih je razočaral in je vodil v drugo neuspelo identiteto, tokrat nezmožnost identificiranja z egalitarno skupino. Večina se je vdala v usodo in dovolila bolj učinkovitim, a avtoritarnim kolegom, da so prevzeli nadzor in uveljavili bolj tiranski režim (Haslam in Reicher, 2007).

Razočaranje nad učinkovitostjo lastne skupine lahko vodi do sprejetja bolj učinkovitega, a ekstremističnega vodstva. To je odvisno od tega, kako močno se posameznik identificira s skupino. Tukaj lahko govorimo približno o treh stopnjah identifikacije, šibki, zmerni in močni, ki jih lahko določimo glede na stopnjo osebnega žrtvovanja, ki ga je posameznik pripravljen trpeti za skupino. Ljudje s šibkim smislom za družbeno identiteto s skupnostjo za to niso pripravljeni vložiti ničesar. Lahko jih razumemo kot prisklednike (Olson, 1971), ki pustijo, da aktivisti prevzamejo vse tveganje sodelovanja, oni pa od njihovih naporov profitirajo brez ali z zelo malo napora. Ko so soočeni s težavami ali z neučinkovitostjo skupnosti glede doseganja reform, hitro izgubijo interes, zapustijo skupnost in zbledijo iz zgodovine. Takšen scenarij je v skladu z znanim argumentom Alberta Hirschmana, to je, da člani propadajoče skupine ali zapustijo skupino (izstop) ali izrazijo svoje nezadovoljstvo (glas), da bi propadajočo skupino popravili, ti dve možnosti pa sta odvisni od zvestobe skupini (Hirschman, 1970). Če na zvestobo gledamo kot na pokazatelj tega, kako močno se nekdo identificira s skupino, potem so tisti z malo ali brez vložkov v skupnost oni, ki jo zapustijo hitro po tem, ko

⁴² Gueniffey (2000: 125, 230) poda podoben argument za nasilje v času francoske revolucije. Glej naslednje poglavje.

naletijo na prve znake težav ali razočaranja nad skupnostjo. Maščevalne države so kontraproduktivne, kadar takšnim šibkim protestnikom preprečujejo opustitev njihovih političnih družbenih identitet in reintegriranje v družbo.

Po drugi strani so zmerni člani skupin pripravljeni žrtvovati nekaj časa, napora in sredstev za skupnost. Od njih se lahko pričakuje, da bodo izrazili svoje nezadovoljstvo glede neučinkovitosti skupnosti, da bi popravili težave skupine. Pritožujejo se, da je to, kar delajo njihovi voditelji, neučinkovito: oni »samo govorijo, govorijo, govorijo — nič pa se ne spremeni«. Čez čas, ko so nad skupino razočarani ali pa soočeni s kazenskimi ukrepi države, bodo skupnost prav tako zapustili in zbledeli iz zgodovine, vendar kasneje kot priskledniki.

Od članov, ki so žrtvovali preveč, da bi se odrekli svojemu političnemu aktivizmu, se lahko pričakuje, da vztrajajo in celo podvojijo svoje napore, da bi izničili razpad skupine ali njeno neučinkovitost.⁴³ Znotraj te podmnožice članov, ki so se pripravljeni žrtvovati za končni cilj, se nekateri prepričajo, da so pravila politične igre nepravilna in da so potrebne zunajzakonske oblike protesta. Svoj aktivizem stopnjujejo in vključujejo bolj ekstremne in morda ilegalne ukrepe. Drugi člani, ki so razočarani nad nezmožnostjo protestne skupnosti v doseganju znatnega napredka glede krivic, dopuščajo bolj radikalnim članom uporabo bolj ekstremnih taktik v imenu tovarišev in končnega cilja. Le zelo malo število članov se je pripravljeno pridružiti ekstremistom v njihovi uporabi nasilnih taktik, ker se dobro zavedajo, da njihova požrtvovalnost pomeni zapor ali celo smrt.

Razočaranje nad dosežki politične protestne skupnosti lahko razloži pogosto opažen pojav, in sicer da politično nasilje pogosto izbruhne na repu legalnih političnih protestnih kampanj. Ko večina članov odide, lahko aktivisti, ki so razočarani nad dosežki kampanje, postanejo nasilni v neke vrste zadnjem, obupanem poskusu, da bi naslovili izvirne krivice. Istočasno se lahko država, ki si ni upala zatreti velikega družbenega gibanja, za to odloči, ko se skupnost protestnikov zmanjša na bolj obvladljivo velikost. To vodi do vzajemnega stopnjevanja nasilja.

Moralno ogorčenje nad državno agresijo

Razočaranje samo po sebi običajno ni dovolj, da se spolitizirani ljudje obrnejo k nasilju. Pogosto obstaja sprožilni incident, kot je recimo nesorazmerna agresija zunanje skupine do notranje skupine. Znotraj skupine je napad na enega občuten kot napad na vse, kar vzbudi močna čustva moralnega ogorčenja nad agresijo zunanje skupine in zahteva kaznovanje.

Moralni prekrški so seveda v očeh opazovalca. Agresija notranje skupine do zunanje skupine ne izzove ogorčenja v notranji skupini. Favoriziranje notranje sku-

⁴³ Takšno stopnjevanje intenzivnosti aktivnosti ali povečan prozelitizem je pogosto prisoten v literaturi o kognitivni disonanci. Glej Festinger, Riecken in Schachter, 1964. Nisem prepričan, zakaj Hirschman ni vključil takšnega podvajanja napora za popravo propadajoče skupine v svojih možnih alternativah.

pine in diskriminacija zunanje skupine sta posledica procesa samokategorizacije. Člani notranje skupine pogosto vidijo rezultat lastne agresije kot »kolateralno škodo«, ki je bodisi nujna bodisi se zgodi po nesreči v boju proti zunanji skupini. Člani notranje skupine takšno kolateralno škodo odpišejo kot obžalovanja vredno, ker to ni bil prvoten namen (in to znotraj notranje skupine ne ustvari kakršnega koli občutka krivde ali celo odgovornosti). Po drugi strani člani zunanje skupine doživljajo grozljivo škodo, ki je ne odpišejo tako zlahka. Namesto tega jo razumejo kot namerno povzročeno s strani notranje skupine. Verjamejo, da je bil cilj ali namen agresije povzročena škoda in da to ni bila nesreča, kot trdi notranja skupina. Družbeni dogodki niso nikdar nevtralni: ljudje jih interpretirajo in na njih odreagirajo skozi prizmo lastne družbene identitete.

Kaj pa tretje osebe, ki niso člani niti notranje niti zunanje skupine? Tretje osebe niso neopredeljene. Veliko jih ima latentno družbeno identiteto, ki ustreza eni ali drugi skupini in ker ta identiteta pride v ospredje in je aktivirana preko agresije nad njo, se preoblikujejo ali v simpatizerje ali celo člane notranje ali zunanje skupine. Agresija jih spolitizira in prisili v to, da si predstavljajo, da so del aktivne politične skupnosti. Če se vrnemo k analogiji z 11. septembrom: Američani v Georgii, ki so spremljali 11. september, so se takoj počutili kot Američani (namesto kot južnjaki, ki ne marajo severnjaških jenkijev) in razumeli napad na ZDA zelo osebno, kot napad na njih same. Po drugi strani je veliko muslimanov, ki so prej močno sočustvovali z muslimanskimi žrtvami preteklih agresij Zahoda, proslavljalo abstrakten uspeh udarca na Ameriko, ki običajno simbolizira Zahod. Niso proslavljali izgube življenja *per se*, ampak simbolično zmago proti abstraktnemu Zahodu, ki jih je v preteklosti preganjal. To ne pomeni, da so bili navdušeni nad strahotno izgubo življenj; njihova čustva so bila normalna posledica samokategorizacije. Vendar njihova identifikacija, z izjemo nekaj ekstremistov, ni bila dovolj močna, da bi se počutili kot del militantnega islamističnega družbenega gibanja.

Kaj pa prave tretje osebe, ki se ne nagibajo ne na eno ne na drugo stran? V tem primeru se je lažje identificirati z dejanskimi žrtvami, živost katerih omogoča, da si lažje predstavljamo, da smo kot oni namesto tega kot člani skrivnostne teroristične skupine. To pojasni vsesplošno sočustvovanje do Američanov v času takoj po 11. septembru, vključno z večino muslimanov po svetu.

Ljudje z navzkrižnimi latentnimi družbenimi identitetami lahko izkusijo naslednjo dilemo: dvojna zvestoba različnim potencialnim skupinam se lahko preoblikuje v razdeljeno zvestobo, ko sta ti dve skupini v sporu. Na primer, po 11. septembru so bili muslimanski politični aktivisti, ki so se tako samokategorizirali v kontrastu z Zahodom kot potencialne žrtve ekstremizma Al Kaide, razdeljeni glede tega, kako naj se sploh dojemajo. Razrešitev takšnih dilem je verjetno odvisna od specifičnega konteksta v tistem času.

Agresija proti eni izmed družbenih identitet grozi tej specifični identiteti in jo v tem času v smislu pomembnosti požene na vrh. Kršitev in grožnja postaneta relevanten kontekst, ki aktivira specifično družbeno identiteto ne samo za enega posameznika, ampak za mnoge druge, ki si prav tako delijo to družbeno identiteto. Grožnja aktivira idejo skupne družbene identitete, ki tvori samokategorizirajočo skupnost. To je normalen in avtomatski odziv na doživete moralne prekrške, ki ustvarijo ali, skozi konverzijo latentnih v aktivne člane, razširijo spolitizirano imaginarno skupnost.

Moderna država, ki poskuša vzdrževati mir tako, da monopolizira nasilje znotraj svojega ozemlja, mora posredovati v sporih med skupinami v konfliktu, ki postanejo nasilni. Če se pokaže, da se nagiba k eni skupini in uporabi nasilje proti drugi,⁴⁴ potem jo bodo člani viktimizirane skupine krivili, ker je zagrešila moralni prekršek. Takšna državna intervencija v privatnem sporu spolitizira viktimizirano skupino, ki se zdaj samokategorizira v kontrastu do države kot izstopajoča zunanja skupina in ustvari politično protestno skupnost. Na primer, očitna intervencija države v imenu industrialcev je preobrazila krvave delovne spore v politično nasilje.⁴⁵

Najbolj očitno agresivno dejanje proti skupini je ubiti enega izmed njenih članov, ki nato postane heroj ali mučenik, ker ga ali jo dojemajo kot nekoga, ki je umrl zato, ker pripada tej skupini. Tisti, ki umrejo pošteno, bodisi v spopadu ali zaslužen zaradi zagrešenih zločinov, so za notranjo skupino heroji. Ne glede na njihovo preteklost s svojo smrtjo postanejo prototipi skupine: vir praznovanja, inspiracije in posnemanja za preostalo skupino. Kot vzorniki, katere je treba posnemati, vplivajo na druge v skupini, da se obrnejo k nasilju. Člani skupine psihološko gledano doživijo smrt mučnikov drugače kot smrt herojev, zato ker je usoda mučnikov razumljena kot zelo nepravilna ali nesorazmerna v primerjavi s tem, kar so naredili.⁴⁶ Za člane je smrt mučenika ultimativno žrtvovanje za skupino. Mučenika ali mučenico v trenutku obdari s krepkostjo in ga/jo očisti vseh prejšnjih pomanjkljivosti. Smrti mučnikov kričijo po maščevanju. Spodbudijo močne motive za dejanja: nekateri člani se obrnejo k nasilju, medtem ko pri drugih utrdi njihovo odločnost, da gredo naprej po svoji nasilni poti. Ta dejanja nimajo zveze z ideologijo, ampak z nepravilnostjo, ki je bila zagrešena proti skupini. Čeprav heroji postanejo vzorniki, ki navdihujejo in katerim je treba slediti, ne izzovejo istega moralnega ogorčenja kot smrt mučnikov, ki običajno potisne tovariše

⁴⁴ V skladu s TSI državni akterji, ki so zadolženi za ohranjanje družbenega reda, pogosto gledajo na ljudi, ki jim oporekajo, kot na zunanjo skupino.

⁴⁵ 5. poglavje prikaže to spremembo v Franciji in ZDA.

⁴⁶ Če se vrnemo k primerjavi z 11. septembrom, je iz te psihološke rabe jasno, da bi prevedel arabski izraz »shahid« kot »heroj« in ne z ustaljenim prevodom »mučenik«. Tradicionalno je *shahid* bojevnik, ki umre v bitki zavoľjo Boga. Takšen bojevnik bi bil heroj in ne mučenik, ker njegovo smrt dojemamo kot pravično.

v akcijo.⁴⁷ Mučeniki so pomembni v obratu k političnemu nasilju, ker njihova smrt kliče po maščevanju in podžiga stopnjevanje maščevanja, kar preraste v nasilje v polnem pomenu besede. Nepošten umor člana, ki ga oblasti ne kaznujejo, se lahko razume kot nezaslišan napad na skupino, kar spodbudi preživele člane, da se branijo in maščujejo svojega mučenika. To lahko hitro preraste v cikel maščevalnega nasilja: maščevanje za mučenika naleti na nepošteno sojenje, ki je podžgano s strani masovne histerije o pretirani grožnji, kar vodi do večjega maščevanja in tako naprej.

Grožnja zunanje skupine, ki bi popolnoma izbrisala notranjo skupino, prav tako povzroči moralno ogorčenje v skupini. Skupnost, ki se ji grozi, se bo vsaj poskušala oborožiti za samoobrambo, kar poveča verjetnost za nasilje, saj ko je veliko število ljudi enkrat oboroženih, lahko vsak incident sproži nasilje velikih razsežnosti. Oborožene množice so še posebej nevarne — tudi zelo majhni dogodki lahko sprožijo nasilen odziv znotraj njih. Takšne množice se lahko preko obširnih nasilnih dejanj, izgrediv in pogromov preventivno maščujejo proti manjšinam, ki bi naj bile na strani političnih izzivalcev države in družbe. Ti masovni izbruhi nasilja so na žalost še vedno prepogosti.

Še en pogost moralni prekršek je nepoštena in nesorazmerna kazen s strani države za člane notranje skupine. V takih primerih se lahko, ko jih policija aretira, tudi upirajo aretaciji in umrejo v plamenih slave. V tem procesu je mrtev član preobražen v heroja in vir posnemanja za notranjo skupino. Kar se začne kot individualni akt upora, se razširi v bolj splošno politično nasilje.

Še ena oblika agresije zunanje skupine je spodkopavanje ideje družbene identitete z novačenjem vohunov notranje skupine in njenih izdajalcev. Ko članstvo v skupini pomeni veliko osebno tveganje, izdajalci ustvarijo veliko jeze in želje po kaznovanju storilca, ker ogrožajo obstoj skupine in spodkopavajo pomen njene družbene identitete. Izdajstvo nekoga od znotraj spodkoplje zaupanje, ki omogoča aktivnosti skupine in ogroža eksistenco skupine, zato tudi pride do nesorazmerne jeze in škodoželjnosti do izdajalca. Napad od znotraj vodi člane skupine do tega, da v primerjavi s podobnim napadom od zunaj veliko bolj odločno ponovno potrdijo vrednost svoje skupne družbene identitete. Močna želja po tem, da se izdajalca resno kaznuje, pogosto s smrtjo, je še posebej izrazita. Učinek črne ovce opisuje tendenco za kaznovanje članov notranje skupine, ki v takem smislu odstopajo in ki je veliko bolj resno kot v primerih primerljivih članov zunanje skupine, ki zagrešijo isto dejanje (Marques, Yzerbyt in Leyens, 1988; Marques, Abrams, Pérez in Hogg, 2003).

⁴⁷ Tukaj sem uporabil besedo »običajno«, ker je v zelo redkih primerih sporočilo mučenicov izrecno namenjeno privržencem, da naj se ne zapletajo v nadaljnjo nasilje, kot to vidimo pri mučenikih, ki se zavzemajo za nenasilje: na primer Jezus, Gandhi in Martin Luther King ml. Vendar so lahko tudi takšne direktive kasneje izkrivljene, kot se je zgodilo v času križarskih vojn v srednjem veku.

Pomembno je omeniti, da je takšna oblika kaznovanja izdajalcev znotraj skupnosti veliko bolj pogosta, kot predvideva teorija racionalne izbire. Vse več je eksperimentalnih dokazov, ki prikazujejo, da bi popolni neznanci spontano kaznovali goljufe, tudi če bi s tem rahlo škodovali sebi, in od tukaj tudi izvira ime tretjeosebne ali altruističnega kaznovanja za ta raziskovalni projekt. Takšna vrsta kaznovanja, ki se pojavi zaradi ogorčenosti nad goljufom, lahko spodbudi sodelovanje v družbi. Brez tega družba, kot jo poznamo, morda ne bi obstajala (Fehr in Gächter, 2002; Marlowe, Berbesque et al., 2008). Perspektiva družbene identitete morda lahko ponudi razlago za ta pojav. Ljudje zase običajno mislijo, da so krepotni in kooperativni do drugih prijaznih ljudi. Če so resnično nevtralni in niso del latentne družbene identitete katere koli strani (ki ali sodeluje ali goljufa), potem jim je v primeru goljufanja lažje simpatizirati z žrtvijo. Čutijo isto moralno ogorčenost kot žrtve. Želja po kaznovanju goljufa se pojavi naravno in tiste, ki kazni izvršijo, da ponovno vzpostavijo lasten smisel pravičnega sveta, lahko razumemo kot tretje osebe ali altruistične kaznovalce. Po drugi strani pri ljudeh, ki si delijo latentno družbeno identiteto z goljufom, prekršek ne bo vzbudil želje po tretjeosebnem maščevanju. Primer goljufanja zunanje skupine lahko aktivira družbeno identiteto z goljufom in zaradi favoriziranja notranje skupine ne sproži želje po kaznovanju goljufa. Goljufanje članov zunanje skupine v imenu notranje skupine je ne le sprejemljivo, ampak je tudi hvalevredno.

Če je prototip skupine izdajalec, je to za skupino še posebej pogubno. V takih primerih tudi najbolj resne kazni morda ne uspejo pri obnovi skupinske družbene identitete. Namesto tega lahko izdaja vodi do razpada skupine, ker se člani zavejo, da so bile skupinske norme in navdih, ki ga je ustvaril izdajalski prototip skupine, zgrajeni na lažeh. Če se izkaže, da je eden izmed voditeljev izdajalec, kaj je potem smisel vseh skupnih naporov in tveganj v imenu skupine? So sledilci preprosto naivneži? Nič ni bolj demoralizirajoče.

Strah pred izdajo ni paranoja, ampak je osnovan v realnosti. Poskusi vdiranja v politične nasilne skupnosti in uporaba agentov provokatorjev, ki vzpodbujajo člane, da prekršijo zakon, da se jih aretira in eliminira, so eden izmed najbolj učinkovitih pristopov zaustavljanja kampanje političnega nasilja. Ko izdajalca enkrat najdejo, ga ne poskušajo kaznovati samo člani skupine, ampak tudi drugi, ki si delijo isto splošno družbeno identiteto ciljne skupine. Eliminacija izdajalcev v politični protestni skupnosti in ohranjanje njenega smisla je bolj pomembna kot nepomembna notranja nesoglasja.

Na družbenem nivoju lahko učinek črne ovce tudi pojasni nesorazmerno visoke kazni za domače politično nasilje. Člani osrednje družbe in še posebej državni akterji, ki jo branijo, so jezni zaradi domnevnega izdajstva njihove narodne družbene identitete. Ker je njihova naloga vzdrževati družbeni red, se ti akterji pogosto samokategorizirajo v prid stebrom družbe, ki vključujejo pomembne industrialce in posestnike in ki razumejo izzivalce kot člane zunanje skupine, ki zavrača dru-

žbeni red. Pravzaprav družba postavlja pod vprašaj patriotizem političnih disidentov in jih sprašuje: »Ali ne marate lastne države?«, hkrati pa ponovno potrdi svojo neomahljivo podporo vladi: »Moja država, pa če ima prav ali ne!« Nasilne protestnike dojemajo kot izdajalce njihove lastne države in od tod tudi izvira želja po »krepitvah terorističnih določb«, ki veliko bolj ostro kaznujejo politična kot splošna kazniva dejanja.

Agresija do simbolov posameznikove družbene identitete tudi vzbudi moralno ogorčenje in nasilje z namenom kaznovanja takšne žalitve, kot je razvidno iz nedavnih napadov proti ljudem, ki so risali karikature, ki so očrnilo preroka Mohameda. To še posebej velja za skupine, v katerih je zelo pomembna čast. Veliko bolj verjetno je, da do nasilja pride, če se grozi družbeni identiteti v kulturi časti kot v bolj modernih kulturah, kjer ni takšnega poudarka na časti (glej Nisbett in Cohen, 1996). Agresija do simbolov, ki predstavljajo družbeno identiteto, kot so zažiganje ali razvrednotenje zastav, križev ali religijskih knjig ali risanje žaljivih karikatur simbolnega voditelja, vzbudi občutke jeze in maščevanja, kot bi to vzbudila osebna žalitev. Kritika skupinskih prototipov ali hvaljenje sovražnikovih prototipov se lahko na podoben način interpretira kot namerne žalitve, ki zahtevajo neke vrste opravičilo ali odškodnino.

Agresija zunanje skupine lahko spremeni razumevanje družbenega sveta notranje skupine kot bolj nevarnega sveta, v katerem se morajo braniti. V takšni atmosferi lahko vsako samoobrambno dejanje, ki prestopi prag nasilja, povzroči verižno reakcijo, ki vodi do nasilja v polnem pomenu besede. Pritisk, da podpiramo lastne tovariše v takšnih napadalnih kontekstih lahko preobrazi osamljena nasilna dejanja v polnovredne kampanje političnega nasilja. Ta nasilna dejanja postanejo del skupinskega repertoarja možnih političnih dejanj in predstavljajo vir navdiha za druge člane, da jim sledijo in jih posnemajo. Nedavnost skupinskega nasilnega maščevanja je hitro dostopna v zavesti vseh tovarišev, ki lahko maščevanje razumejo kot legitimno, še posebej, če na to prvo nasilno dejanje država odreagira nesorazmerno. Kognitivna dostopnost nasilnih dejanj lahko morda pojasni pojav posnemovalcev, ki predstavljajo velik del nasilnih dejanj.

Ne glede na to pa osamljeni primeri agresije zunanje skupine sami po sebi običajno niso dovolj, da bi vodili do političnega nasilja. Da pride do tega, morajo prekrški, ki zanetijo moralno ogorčenost, naleteti na rodovitna tla razočaranja nad neučinkovitostjo politične protestne skupnosti v kontekstu stopnjevanja konflikta. Ta kombinacija stopnjevanja, razočaranja in moralne ogorčenosti je izjemno močna in vodi do tega, da nekateri najbolj predani aktivisti podvomijo v nenasilne oblike protesta, katerih rezultat je le še povečana državna represija, ki je ne morejo preprečiti z legitimnimi ukrepi. Nekaj razjarjenih aktivistov, ki so v skupnost vložili preveč, da bi jo zapustili in so naveličani »samo govorjenja, govorjenja in govorjenja«, reagirajo na zadnjo ogorčenost v smislu: »Kar je preveč, je preveč. Nekaj moramo narediti glede tega.«

Aktivacija borilne družbene identitete

Nekaj teh razjarjenih aktivistov se lahko dodatno samokategorizira v vojake za svoje viktimizirane tovariše in končni cilj. Ta borilna identiteta se vedno aktivira v kontrastu do izstopajoče napadalne zunanje skupine in potem kasneje in pogosto proti vsem potencialnim sovražnikom. Ta nadaljnja samokategorizacija v nasilno skupino je drugi veliki korak v procesu obrata k političnemu nasilju.

Ko so soočeni z naraščajočimi grožnjami in napadi zunanje skupine, ki jih ne more preprečiti ali ustaviti nobeno legalno sredstvo, se nekaj članov notranje skupine javi, da bodo branili svojo imaginarno skupnost. Se teh nekaj članov razlikuje od preostalih tovarišev? Na tej točki nimamo konkretnih empiričnih dokazov, ki bi nam omogočili odgovor na to vprašanje. Kot že omenjeno, je možno, da tukaj igra vlogo to, kakšna pomembnost je pripisana časti (Nisbett in Cohen, 1996).⁴⁸ Še en možen faktor je morda občutljivost na nespoštovanje napihnjene ideje družbene identitete.⁴⁹ Oba faktorja ne moreta biti preprosto zreducirana na psihološko komponento, ker imata oba močno kulturno komponento. V vsakem primeru moramo problem osebne predispozicije pustiti nerazrešen, ker nimamo niti ene zanesljive baze podatkov izčrpnih osebnostnih značilnosti nasilnih političnih storilcev, ki bi jo lahko znanstveno analizirali. Kakršni koli komentar na tej točki bi bil spekulativen.

Aktivacija borilne družbene identitete običajno ni posledica zavednega razodetja (nekateri to imenujejo »kognitivno odpiranje«) (glej Wiktorowicz, 2005: 85–98). Niti ni postopen razvoj posledica natančnega razmišljanja ali nečesa, kar bi bilo izpeljano iz neke specifične ideološke interpretacije. V naslednjih poglavjih ni nobena oseba pripisala svojega obrata k političnemu nasilju boljšemu razumevanju ideologije. Samokategorizacija je nezaveden proces,⁵⁰ ki je posledica razumevanja nenehno spreminjajočega se odnosa med zunanjo in notranjo skupino. V večini primerov ni ključnega dogodka, ki natančno določi trenutek samokategorizacije, ampak se na neki točki akter ali akterka ima za vojaka, ki se bori za svoje tovariše in končni cilj. Ta proces je lahko zelo kratek. Vedno je možno, da pogledamo zgodovino nasilnih posameznikov in s pomočjo retrospektive najdemo posamezne epizode iz otroštva, ki nakazujejo osebno predispozicijo za nasilje. Vendar takšna vrsta analize popolnoma ignorira ogromno količino dokazov, ki jih preprosto ne moremo uvrstiti v takšno perspektivo in namesto tega usmeri prst v kolektivno naravo te nove, skupne družbene identitete.

⁴⁸ Naslednja poglavja podpirajo vlogo časti pri obratu k političnemu nasilju.

⁴⁹ Za to obstaja veliko šibkejša empirična podpora, gre pa za kombinacijo Baumeisterjevih (1997: 128–202) argumentov ogrožene napihnjene samozavesti in učinkov skupin.

⁵⁰ To je posledica kognicije Sistema 1 v Kahnemanovih (2011) dveh sistemih opisa razmišljanja.

Če bi poskušali razmejiti časovnico tega procesa, ki ga običajno poznamo pod imenom radikalizacija, na način, kjer bi ločili med normalno družbeno identiteto, spolitizirano družbeno identiteto in še ožjo borilno družbeno identiteto, se zdi, da morda takšna stopnja samozavedanja sploh ne obstaja. Proces samokategorizacije in osmišljanja sveta poteka ves čas, saj ljudje na novo interpretirajo svojo pozicijo in vlogo v svojem spremenljivem okolju. Določitev »stopnje« tega procesa je praktično arbitrarna. Pa vendar ljudje, ki so šli skozi ta proces, retrospektivno razmišljajo o njem kot o razvoju. V nekem obdobju v svojem življenju se niso imeli za vojake ali branilce svoje skupnosti, v nekem kasnejšem obdobju pa so se. Retrospektivno gledano, veliko ljudi to spremembo pripiše specifičnim dogodkom: policijskemu nasilju na mirovnih demonstracijah, nepošteni zaporni kazni ali nezaslišani krivici, ki so doletele njihove tovariše.

Nastajajoči nasilni borci razumejo in odreagirajo na ključne dogodke v skladu s svojim osebnim in skupinskim konceptualnim razvojem, ki je večinoma postopen, naraven in ob tistem času večinoma nedostopen zavesti. Razen redkih izjem večina ne začne z namenom, da bi postali nasilni politični akterji. Prav nasprotno, večina začne tako, da eksplicitno zavračajo nasilje, ko pa enkrat prevzamejo borilno družbeno identiteto ali pa jih država obravnava kot nasilne sovražnike, začnejo delovati v skladu s svojo novo identiteto. Začnejo hoditi na kratke paravojaške ekskurzije, se naučijo paravojaških veščin, vadijo borilne veščine, pridobijo orožja, vadijo streljanje, da izboljšajo svoje sposobnosti in tako dalje. Te aktivnosti utrdijo njihovo družbeno identiteto kot vojakov za tovariše in končni cilj.

Uporaba nasilja proti sovražnikom izpostavi vprašanje legitimnosti ubijanja za končni cilj. Nekateri politični aktivisti, ki so bolj rahločutni, so pripravljeni uporabiti nasilje in se tudi žrtvovati, kar racionalizirajo na način: pravico do ubijanja drugih pridobim z lastnim žrtvovanjem. Njihova lastna smrt je cena za umor, kar ponovno vzpostavi njihovo prepričanje v pravični svet, ker uravnotežijo svoja očitno ilegalna dejanja s tem, da so se pripravljeni sami ubiti ali biti obsojeni na smrtno kazen.⁵¹ Vendar večina nasilnih političnih akterjev nima takšnih nazorov. Aktivacija borilne družbene identitete legitimira politično nasilje: storilci so samo vojaki, ki se borijo za svoje imaginarne skupnosti. Samokategorizacija v borilno družbeno identiteto v politični skupnosti pomeni, da je nasilje neizogibno, ker lahko ljudje s to novo identiteto opravijo dejanja v skladu z vlogo, ki mislijo, da jo imajo. Želijo realizirati nasilje: ni nobenega pranja možganov ali drugega skrivnostnega procesa.

Obstajajo rahla nestrinjanja glede tega, ali je ta obrat k nasilju logičen ali čustven; racionalen ali ekspresiven; rezultat dolgotrajne premišljene strategije ali instinkt iracionalnih ljudi. Prej sem poudaril element moralnega ogorčenja, vendar ta ne

⁵¹ Glej primera Louisa Alibauda v 3. poglavju in Ivana Kaljaeva v 6. poglavju. Camus je bil navdušen nad Kaljaevom, ki je postal heroj njegove drame *Les Justes*; Camus, 1949.

zanika racionalnega razmišljanja. Novejše raziskave na področju nevrokognitivne osnove moralnega razmišljanja kažejo, da sta procesa kognicije in čustvovanja tesno povezana, še posebej, ko pride do dejanj. Možganska področja za čustvovanje in mišljenje so v moralnem razmišljanju tesno povezana in preveč prepletena, da bi jih lahko ločili na preprost način, kot je to pogosto narejeno v abstraktni analizi.⁵² Pravzaprav so v naslednjih poglavjih vsi nasilni bojovníki izrazili globoka čustva besa, moralne ogorčenosti, upanja, fantazij in zvestobe, kot skupina pa so bili presenetljivo »intelektualni« in so poskušali razumeti in analizirati svojo situacijo, da bi lahko razkrili napotke glede tega, kaj morajo narediti v svojih okoliščinah. Njihova razvijajoča se samokonceptualizacija je bila rezultat samokategorizacije, ki se je aktivirala v kontrastu do napadalne skupine in obširnih kolektivnih posvetovanj.

Nekateri na novo samokategorizirani člani večje skupnosti delujejo na lastno pest, kot samotarji ali v parih. Nimajo nobene nove lastnosti, zaradi katere bi si zaslužili novo oznako, kot je volk samotar. Preprosto realizirajo svojo idejo skupne borilne družbene identitete. Pravzaprav se je perspektiva družbene identitete začela z razlago individualnih vedenj v raziskavah »minimalnih skupin«, ki so bile sestavljene iz samotarja, ki si je domišljal, da je član skupine. Ti samotarji so kazali isto vedenje kot redni člani večjih skupin. Samokategorizacija v notranjo skupino in zunanjo skupino, da bi lahko osmislili svet, je bila dovolj, da so sprožili družbene dinamike medskupinskega vedenja (Tajfel, 1970, 1982; Tajfel in Turner, 1979; glej tudi Spears in Otten, 2012). Volkovi samotarji so primer takšne samokategorizacije, kot tudi kateri koli drugi redni člani skupine.

Nova samokategorizacija kaže na pripravljenost žrtvovanja lastnega življenja za tovariše ali končni cilj. V poglavjih, ki sledijo, nekateri storilci eksplicitno trdijo, da so želeli narediti nekaj pomembnega s svojimi življenji, preden umrejo. Pravzaprav jih je bilo nekaj prepričanih, da bodo kmalu umrli zaradi zdravstvenih razlogov in so se bali, da bodo morda umrli, ne da bi naredili nekaj, kar bi osmislilo njihova življenja, zato so se odločili, da bodo padli v plamenih slave. Frantz Fanon je trdil, da borba ponovno vzpostavi čast in samozavest v malodušni in razočarani skupnosti.⁵³ Pripravljenost, da se posameznik žrtvuje za končni cilj, pomeni, da je cilj vreden osebnega tveganja in posamezniku osmisli življenje.

Samopovečevanje prav tako lahko igra vlogo pri obratu k političnemu nasilju. Večina subjektov v naslednjih poglavjih se je kot del čela skupine počutila pomembne in kot da je imelo njihovo življenje smisel, ampak večina je obdržala te občutke zase in se je bila pripravljena žrtvovati anonimno. Zviška so gledali na

⁵² Glej Greene (2013) in Haidt (2012) za poljuden povzetek nekaj novih odkritij v nevrokognitivnem moralnem razmišljanju dveh najbolj vidnih učenjakov na tem novem področju.

⁵³ Fanon (1961) uporabi takšen argument za kolonialno skupnost. Ampak iz njegovega argumenta ne moremo posplošiti na katero koli izkoriščeno skupnost.

tovariše, ki so preveč očitno trpeli za Herostratovim kompleksom in se držali stran od samopromoviranih bahačev. Tiste, ki so se bili pripravljeni žrtvovati za skupino na skromen način, so imeli za heroje: prototipi se žrtvujejo za skupino in ne za samopromocijo.

Le malo prostovoljcev se javi za obrambo svoje politične skupine, velika večina je prisklednikov, ki pustijo, da takšno breme prevzamejo drugi (Olson, 1971). Ti samooklicani vojaki lastne skupnosti tako začnejo čutiti frustracijo in celo jezo do drugih članov skupnosti, ki se prepustijo svoji usodi in se ne pridružijo vojakom v njihovih novih, nasilnih podvigih. Pripravljenost vojakov, da se poslužijo nasilja, sčasoma izolira to samooklicano peščico od drugih tovarišev v širši politični protestni skupnosti, ki ne želi imeti težav z avtoriteto in ki se nasilnim bojevnikom izogibajo. Veliko njihovih bivših tovarišev jih dojema v smislu, da z uporabo nasilja spodkopavajo in diskreditirajo njihov skupni cilj. Zato so jezni, ker je nasilna frakcija ugrabila njihovo gibanje. Na drugi strani vojaki počasi vidijo svoje bivše tovariše kot mevže, jim nehajo zaupati in se jim izogibajo.

Samooklicani vojaki začnejo zase misliti (in tako tudi čutijo), da so posebni, drugačni od preostale skupnosti in verjamejo, da s tem, ko gredo naprej, ustvarjajo zgodovino. Verjamejo, da so na čelu revolucije in, kot vojaki vsepovsod, razvijejo močan občutek pripadnosti. Več kot se žrtvujejo, večja je njihova samozavest in močnejši je njihov občutek pripadnosti. Njihov ognjeni krst tveganja, težkih razmer in skupnega doživljanja nasilja jih preobrazi. Raje se družijo med seboj, ker se čutijo kot del iste skupine, ki je pripravljena kljubovati ekstremnim nevarnostim, in zato, ker ne rabijo nenehno zagovarjati sebe, svojih nazorov in dejanj bivšim tovarišem. Samo biti med drugimi, ki razmišljajo podobno in jih razumejo, jih sprejmejo takšne, kot so, in ki si delijo njihovo družbeno identiteto, prepričanja in usodo, je prijetno, udobno in sproščujoče. Ko se nasilje stopnjuje, se pritisk na nasilno skupino poveča in člani končajo tako, da preživijo ves svoj čas drug z drugim.

Postopno nasilni borilci na novo zarišejo nejasne in porozne meje svoje imaginarne skupnosti in izključijo svoje bivše tovariše iz svoje nove notranje skupine. Njihov koncept zunanje skupine se postopoma razširi iz državnih akterjev in njihovih zaveznikov na bivše tovariše, ki zavračajo nasilje, in na koncu vključuje celotno prebivalstvo, ker podpira državo. Za borilce so vsi člani te razširjene zunanje skupine legitimne tarče nasilja. Zgodovina zahodnega političnega nasilja prikazuje ta vzorec razvoja iz ozko določenih tarč na vsesplošno nasilje nad prebivalstvom.

Da ubežijo aretaciji, gredo ti samokategorizirani vojaki v podzemlje. Njihova družbena izolacija zoži njihovo izpostavljenost dogodkom, idejam, občutkom, perspektivam in interpretacijam sveta, katere si zdaj delijo samo s svojimi skrivnimi prijatelji. Vsako kritiko nasilja s strani zunanje skupine ali splošnega prebivalstva zlahka prezrejo, ker so take kritike očitno pristranske. Podobno zavračajo vsakršno opozorilo svojih nenasilnih tovarišev glede zlorabe nasilja, ker se poču-

tijo superiorne in verjamejo, da vedo bolje kot njihovi bivši prijatelji. Njihova izoliranost in ekskluzivna komunikacija s podobno mislečimi ekstremisti vodita do skupnega odobranja in okrepitve njihovih nazorov, občutkov in vedenja, kar potrjuje in okrepi njihova prepričanja o družbenem svetu in potrebi po nasilju. Ker niso izpostavljeni širšemu spektru idej, se njihovo kognitivno obzorje zoži⁵⁴ in običajno osredotoči na obsedenost z njihovimi sovražniki. Ker so izolirani, postanejo bolj samoreferenčni in razvijejo zasebni jezik, ki hitro postane nerazumljiv za nečlane, vključno z bivšimi tovariši. Zožitev kognitivnega obzorja da nečlanom vtis, da so nasilni borci iracionalni zaradi netransparentnosti svojih prepričanj, fanatični zaradi moči teh prepričanj in rigidni zaradi odpornosti takšnih prepričanj na argumente od zunaj. Ti pridevniki zreducirajo kompleksen dinamičen skupinski pojav na osebne lastnosti in spodbujajo prepričanje, da je nekaj narobe z razmišljanjem teh borcev, recimo patološka sovražnost, kot je to predlagal predsednik Bush v svojem govoru v kongresu.⁵⁵

Nasilni borci se začnejo prepričevati, da bo nasilje prineslo reforme ali pa da je nasilja več, kot ga je dejansko: v zmagi pobožnih želja nad realnostjo se slepijo, da je revolucija tik za vogalom. Ta bizarni in neutemeljeni optimizem verjetno izvira iz hevrstike razpoložljivosti, ki je na voljo (o revoluciji razmišljajo ves čas), iz njihove postopne izolacije od splošnega prebivalstva v odsotnosti prepričljivih mnenjskih anket in iz oženja njihovih kognitivnih obzorij, zaradi česar precenijo priljubljenost lastnih prepričanj. Ko jim javnost ne sledi, se obrnejo proti družbi, ki je zdaj za njih sestavljena iz strahopetcev.

Zelo pogosto njihova nasilna kampanja vodi do nasprotnega rezultata od namernega; država ne popusti, namesto tega pride do še večje polarizacije in jeze s strani javnosti. V večjih družbah pride do zrcalne samokategorizacije in borilno nasilje povzroči premik v prid ekstremističnim prvakom državne represije, ki jim uspe uveljaviti še strožje represivne ukrepe.

Kup nasilnežev

Borilna samokategorizacija ustvari samooklicane vojake, ki so pripravljeni poseči po nasilju v imenu svoje ogrožene skupnosti, kup nasilnežev, ki nastanejo iz politične protestne družbene gmote. Če se vrnemo k analogiji z 11. septembrom: po tragediji in predsednikovem govoru se je veliko mladih ljudi javilo za služenje v vojski, delo v državnih varnostnih agencijah ali da bi postali pogodbeniki v tej industriji. Država ima institucije, ki olajšajo njihov sprejem in prehod na njihovo novo pozicijo, da lahko opravijo svojo misijo. To običajno ni tako pri političnih

⁵⁴ Della Porta (2013: 252–260) je tudi opazila ta fenomen, ki ga imenuje »kognitivno zapiranje«.

⁵⁵ Takšna vrsta razmišljanja se poljudno imenuje črno-belo ali dihotomno razmišljanje. Glej Post (2007:15–37) za primer takšne reduktivne analize »sovraštva v krvi«.

izzivalcih. Z izjemo bojne enote v formalni stranki, ki predstavlja večjo politično skupnost, je to proces »od spodaj navzgor«, osnovan na samokategorizaciji, ki ima specifične posledice za sestavo, strukturo in dinamiko teh nasilnih skupin.

Oblikovanje takšnih skupin je neformalen proces, ki ni linearen in je pogosto neorganiziran. Zaradi prisotnih kontekstnih nepredvidenih dogodkov je takšen proces težko določiti vnaprej. Običajno nastanejo iz diskusij med predanimi člani večje skupnosti, ki se odvijajo na neformalnih sestankih, v študijskih krogih, zaporih, restavracijah, javnih mestih, kjer se protestniki zadržujejo, in zdaj bolj pogosto na internetu. Njihova družbena identiteta je vzajemno izpogajana skozi diskusije znotraj specifičnih kontekstov in se združuje okrog potrebe po uporabi nasilja. Takšne diskusije so nevarne, ker je država pogosto pozorna na take stvari, zato se odvijajo med zaupanja vrednimi prijatelji in sorodniki, ki se čez čas spremenijo v kup nasilnežev — ženske so lahko enako nasilne kot moški. Ta proces se konča z majhnimi skupinami, ki so od znotraj veliko bolj homogene kot večje politične skupnosti, ker so posledica samoizbire iz mreže prijateljev in sorodnikov. Te majhne skupine samooklicanih vojakov so fluidne, z nejasnimi mejami med njimi in njihovimi izvirnimi političnimi skupnostmi. Zaradi tega nastajajočo nasilno skupino v ozadju preostale skupnosti težko zaznamo, kar pojasni običajne težave državnih akterjev pri identificiranju vseh zarotnikov v zaroti. Meje skupine so na začetku porozne, vendar se kasneje utrdijo in postanejo manj prepustne, ko se na novo osnovana skupina premika bolj proti nasilju, ker nasilnim borcev status izobčenca onemogoča, da bi se ponovno spojili z družbo.

Te neformalne skupinice nimajo nikakršne »od zgoraj dol« avtoritete, ki bi lahko nastavila jasnega, legitimnega voditelja za razreševanje neizogibnih notranjih sporov, ki delajo takšne skupine nestabilne. Med rivali pogosto izbruhnejo osebnotni konflikti, ki ogrožajo njihovo misijo. Rivalstva so pogosto zavita v ideološke spore ali pa se izrodijo v obtožbe izdajstva. Sumim, da večina opisov kampanj političnega nasilja zelo podcenjuje obseg takšnih sporov. Zgodovina se piše retrospektivno, začne se na koncu — politično nasilje — in gre linearno nazaj po sledih do izvora nasilja. Zgodovinopisje ignorira veliko frakcij skupin, ki so zbledele v pozabo, ker niso prešle praga zgodovinske pozornosti. Takšen zgodovinopisni artefakt pripiše skupini, ki je postala razvpita preko nasilja, neko idejo determinizma. Če te skupine gledamo prospektivno, vidimo, da so bile polne notranjih rivalstev. V resnici je veliko energije posvečene tem sporom med zarotniki, kar jim včasih odvrne pozornost od realiziranja njihovih načrtov in v drugih primerih, nasprotno, omogoča nasilje v tekmovanju z njihovimi rivali.⁵⁶ Notranji spor je skrit pred nečlani zaradi skrivnostnosti in težnje po tem, da se vse zunanje člane zreducira na en sam stereotip, kar ustvari lažen vtis, da je nasilna skupinica povezana. V resnici veliko ljudi zapusti nastajajočo nasilno skupino in jih zamenjajo

⁵⁶ Glej Bloom (2005) za primer, kako tekmovalnost v militantni skupini omogoča politično nasilje.

drugi, bolj kompatibilni borci, ki imajo še vedno skupno borilno družbeno identiteto.

Zelo pogosto ni jasnega voditelja, ampak obstaja aktivno jedro, ki je vključeno v nenehno diskusijo, kjer drug drugega potiskajo naprej. Jedro je običajno sestavljeno iz dveh do štirih pomembnih članov neformalne skupine, ki začnejo in poganjajo nasilno zaroto. Jedro ni fiksno, ampak se razvija glede na dinamiko notranjih rivalstev in vpliva izstopajoče zunanje skupine na prototipe notranje skupine. V nasprotju s tradicionalnim, statičnim razumevanjem vodstva, je nastajajoča slika takšnega vodstvenega jedra fluidna in se veča in manjša glede na dinamiko konteksta. To pojasni, zakaj je včasih težko identificirati voditelja teh neformalnih skupinic.

Kontekst, še posebej nasilna državna agresija, daje tem nastajajočim skupinam družbeni vpliv znotraj njihove izvirne skupnosti. V naslednjih poglavjih nisem našel nobenega primera, kjer bi prvaki nasilja navajali ideološke razloge za svoje zagovarjanje nasilja pred bivšim tovarišem v večji družbeni politični skupnosti. Ideologijo si že delijo, aktivno jedro pa dodatno pripiše potrebo po nasilju državnemu stopnjevanju nasilja proti njim. Takšen kontekst jim da več kredibilnosti, ko razlagajo, kaj se je zgodilo njihovi skupnosti in hkrati ponudi utemeljitev za njihov nasilen odziv na nasilje države. Ideološke utemeljitve so bile običajno usmerjene proti nečlanom širše politične protestne skupnosti.

Pripravljenost aktivnega jedra, da uporabi nasilje in se žrtvuje za celotno politično protestno skupnost v kontekstu napadalne zunanje skupine, spremeni to jedro za nekatere člane te širše skupnosti v prototipe, kar vabi, še posebej mlade ljudi, da se nasilnim ciljem pridružijo. Ti novinci, ki imajo borilno družbeno identiteto, se želijo pridružiti novi nasilni skupinici. Rast novega kupa nasilnežev običajno ne zahteva, da bi aktivno jedro v to vložilo nek trud in »novačilo« podobno misleče tovariše. Novinci se ali z veseljem javijo in moledujejo aktivno jedro, da jih sprejme, ali pa preprosto sprejmejo povabilo, da se pridružijo njihovim nasilnim podvigom. Običajno so nazori aktivnega jedra znani širši skupnosti, še posebej prijateljem in sorodnikom, ki pogosto vztrajajo iz solidarnosti. Rast takšnih nasilnih skupinic je pogosto vezana na obstoječe mreže zaupanja, ki temeljijo na prijateljstvu in sorodstvu. To omogoča »novačenje« v zadnjem trenutku, če operacija zahteva več ljudi. Ni nobene potrebe po dolgotrajnem procesu razvoja, indoktrinacije ali pranju možganov, kot to običajno predpostavljamo za novačenje skrivnih aktivnosti ali religioznih kultov.

Takšna analiza implicira kontinuum predanosti in aktivizma v novi nasilni skupini, ki sega od predanega aktivnega jedra do povezanih kolegov, ki se priključijo, in končno do obrobnihih tovarišev. Ti prijatelji na obrobju morda vedo za zaroto in pomagajo nasilnim tovarišem v manj pomembnih stvareh, vendar drugače niso aktivno sodelujoči v nasilnih operacijah. Kar loči tri nivoje sodelovanja pri političnem nasilju, je, da le aktivno jedro začneja in poganja nasilne zarote: kolegi so

polnopravni udeleženci, ampak sami od sebe ne bi začeli ali poganjali zarote; obrobni tovariši sumijo, vendar ne vedo podrobnosti napada. Obrobni tovariši še vedno čutijo zvestobo in solidarnost do svojih prijateljev ali sorodnikov, kar se odraža v pripravljenosti do pomoči v obliki zavetja, denarja in zaščite v obliki molka. Pravzaprav je bila v veliko političnih skupnostih, ki jih je preganjala država, takšna pomoč sveta dolžnost, ki se je tovarišu ni smelo odkloniti in zastavljati vprašanj. Ti obrobni tovariši predstavljajo veliko ohlapno mrežo potencialnih podpornikov. Morda si ne delijo iste ideje borilne družbene identitete in včasih eksplicitno zavračajo nasilje. Vendar vseeno čutijo, da nimajo druge izbire, kot da pokažejo solidarnost z njihovimi nasilnimi tovariši, navkljub močnemu nestrinjanju z njimi glede njihovih taktik.

Stopnja sodelovanja pri političnemu nasilju ni statična. Neselektivno kaznovanje obrobni tovarišev jih lahko spodbudi, da postanejo glede nasilja bolj aktivni. Nesorazmerno kaznovanje podpornikov na nižji ravni zaradi prijateljev in sorodnikov lahko vodi te obrobne akterje k nasilju, ker lahko sproži občutek moralnega ogorčenja in aktivira novo borilno družbeno identiteto. Empirična poglavja opisujejo, kako se je precejšnje število ljudi, ker so se čutili nepravilno kaznovane, pridružilo svojim bolj nasilnim tovarišem.

Novi kup nasilnežev ni samoizbran na podlagi prirojenih nasilnih predispozicij. V naslednjih poglavjih je nekaj subjektov, ki so se verjetno že nagibali k nasilju, ampak velika večina ni imela nasilne kriminalne zgodovine pred sodelovanjem v političnem nasilju. Prav tako je bila večina eksplicitno nenasilna, preden so postali politično aktivni. Pa vendar se v kontekstu stopnjujočega se boja z izstopajočo zunanjo skupino niso obotavljali pri izvajanju politično nasilnih dejanj.

Veliko političnih aktivistov prihaja iz družin, ki simpatizirajo z družbeno spremembo. Lahko imajo celo iz otroštva ponotranjene temeljne družinske vrednote radodarnosti, poštenosti in pravičnosti. Veliko revolucionarjev v naslednjih poglavjih se je rodilo staršem, ki so bili ali člani Komunistične stranke ZDA (CPUSA) ali blizu te ali pa so simpatizirali z njenimi cilji (»red diaper babies«) (glej Keniston, 1968). Vendar ne želim potegniti ravne črte med politično družbeno identiteto staršev in politično družbeno identiteto njihovih otrok. Pot do političnega nasilja njihovih otrok ni bila linearna in med njimi in njihovimi starši je bilo prisotnega veliko generacijskega upora. Tudi za takšne otroke je obrat k političnemu nasilju precej kompleksen in vključuje osebno soočenje z nepravilnostjo in agresijo zunanje skupine, ki ogroža njihovo družbeno identiteto. Sumim, da so se zaradi svojih temeljnih družinskih vrednot počutili še posebej ogorčene, ko so bili soočeni z nepravilnostjo zunanje skupine.

Sodelovanje v nasilni zaroti postopoma vzame vedno več časa, ko se zarota približuje svojemu vrhuncu. Intenzivna politična zaveza zahteva čas. To pomeni, da si morajo predani politični aktivisti in nasilni politični zarotniki narediti prostor v svojem urniku, torej manj časa za druge zahteve. To je lažje za študente, nezapo-

slene ali tiste s priložnostno zaposlitvijo. Nekatere študente politični aktivizem še posebej privlači. Za njih je to prehodno obdobje, ko zapustijo svojo izvorno družino. V novem okolju in obkroženi z novimi prijatelji so bolj odprti za nove možnosti in dovolj mladi, da imajo energijo, da delajo te stvari. So brez obvez, kar jim omogoča, da se žrtvujejo za lastne ideale. Ko druge družbene identitete, ki tekmujejo s politično, postanejo bolj izrazite, recimo tiste, ki vključujejo novo družino ali službene odgovornosti, jih veliko izstopi iz nasilnega političnega aktivizma. Videti je, da tistim, ki ostanejo, ni neprijetno živeti z občutkom nedoločenosti glede svoje prihodnosti. Ko politični aktivizem postane njihova glavna skrb in identiteta, zavrnejo tradicionalne zaposlitve, obrti in poklice, ki se ne morejo prilagoditi njihovim obveznostim, ki zahtevajo toliko časa.

Močne vezi, stkane v stiskah in nasilju, utrdijo pristop »vsi za enega, eden za vse« in ustvarijo »bratovščino«, ki ni primerljiva z nobeno drugo. Tovariši se dojemajo kot požrtvovalni, bojeviti heroji, ki se borijo z zunanjo skupino, ta pa predstavlja poosebitev sil zla. Povečana osebna nevarnost in podobna usoda zacementirata njihovo skupno idejo družbene identitete v močne, afektivne vezi, podobne občutku pripadnosti med vojaki, mornarji, piloti, policisti in gasilci. Te vezi ustvarijo med njimi posebno zaupanje in pripišejo drugim članom notranje skupine več kredibilnosti. Takšno močno združenje zahteva enakovredno delitev tveganja, stroškov in žrtvovanja, ki jih doživljajo drugi tovariši. Ne želijo se počutiti, kot da ne nosijo svojega bremena in nevarnosti ali da puščajo svoje kolege na cedilu. Takšno združenje in pravzaprav ljubezen povečata željo po varovanju in branjenju tovarišev pred zunanjo grožnjo. Ko so tovariši bolj pripravljeni, da prevzamejo tveganje za reševanje ogroženega brata, lahko to bolj verjetno vodi do nasilja.

Ta naravna in avtomatska naklonjenost dodaja tudi občutek radosti, ko se tovariši srečajo, komunicirajo in skupaj izvajajo svoje aktivnosti. Močne čustvene zveze okrepijo obrat k političnemu nasilju. Ko zakonec ne podpira borilčeve nove borilne identitete ali ga/jo odvrča od vpletenosti v nasilne aktivnosti, se mora borec odločiti in se odreči ali zakoncu ali nasilju. Borilci čutijo močne čustvene in pogosto spolne vezi med seboj, kar spodbuja, utrjuje in pospeši njihovo pot do nasilja. Politična zaveza ni pogojena s spolom. Težko je poustvariti strast v spolnih zvezah, ki se ustvarijo v takšnih nasilnih skupinah. To je samo ena izmed ilustracij intenzivnih afektivnih vezi med tovariši. Ne zgodi se redko, da so ljubimci pripravljeni na kocko postaviti vse, da rešijo svoje partnerje.

V kontekstu dveh napadalnih skupin se lahko samo poskus razumevanja članov zunanje skupine in njihov prikaz kot nečesa drugega, kar ni čisto zlo, dojemata kot izdajstvo te močne zvestobe notranji skupini. Pravzaprav vsak poskus razumevanja članov zunanje skupine kakor koli drugače kot v najbolj zlobni luči znotraj notranje skupine takoj vodi do obtožb izdajstva in simpatiziranja: »Na kateri strani si?« Čeprav to velja za nasilne skupinice, to še bolj velja za družbo, ki v zrcalni samokategorizaciji čuti isto do političnih izzivalcev. Vsak poskus razumevanja

subjektivnosti izzivalcev naleti na obtožbe izdaje družbe. Napad na družbo zahteva represivne ukrepe. Nasilne skupinice se maščujejo, kar vzbudi večjo državno represijo in pregon, kar vodi v še večje maščevanje v stopnjujočem začaranem krogu vzajemnega nasilja.

Ko kup nasilnežev hodi po svoji politični poti, njihove aktivnosti postopoma postanejo ilegalne v polnem pomenu besede. Prisotno je postopno povečanje sumljivih aktivnosti. Zarotniki se iskreno zanimajo za pretekle primere političnega nasilja. Berejo o preteklih napadih ali se učijo kemijo, da lahko izdelujejo bombe. Razpravljajo o idejah, preteklih političnih napadih in načrtih za morebitne lastne napade. Včasih pilijo svoje sposobnosti v laboratorijih ali na taborjenju. Kažejo neobičajno zanimanje za potencialne tarče in jih začnejo opazovati. Za svoje načrtovane operacije potrebujejo denar, ki ga dobijo s pomočjo osebnega dohodka ali premoženja, od bogatih simpatizerjev, posojil, prevar ali ropov. Pridobijo potrebna orožja, od nožev in strelnega orožja do materialov, s katerimi lahko sestavijo bombe. Veliko se jih zave, da jih bodo te operacije stale življenja, zato se ustrezno pripravijo, napišejo ali posnamejo oporoke ali se poslovijo in delno pojasnijo svoja naslednja dejanja. Naposled, tik preden izpeljejo operacijo, ko se približujejo svoji tarči, spremenijo videz, da se zlijejo z okolico; na primer, oblečejo si uniformo ali spremenijo svojo barvo, stil ali dolžino las. Na tej točki je nasilje otipljiv del njihovega repertoarja političnih aktivnosti in obrat k političnemu nasilju je zaključen.

Literatura

Abella, A. (2008). *Soldiers of Reason: The RAND Corporation and the Rise of the American Empire*. Orlando, FL: Harcourt.

Abou el Fadl, K. (2005). *The Great Theft: Wrestling Islam from the Extremists*. New York: HarperCollins.

Adorno, T. W., E. Frenkel-Brunswik, D. Levinson in N. Sanford. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Harper and Brothers.

Allport, G. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.

Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, rev. ed. London: Verso.

Alpert, J. (1981). *Growing Up Underground*. New York: William Morrow.

- Asch, S. (1956). »Studies of Independence and Conformity: A Minority of One Against a Unanimous Majority«. *Psychological Monographs: General and Applied*, 70(9), str. 1–70.
- Ayers, B. (2009). *Fugitive Days: Memoirs of an Antiwar Activist*. Boston: Beacon Press.
- Baker, R. (2003). *Islam Without Fear: Egypt and the New Islamists*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bandura, A. (1990). »Mechanisms of Moral Disengagement«. V Reich (ur.), 1990, str. 161–191.
- Baumeister, R. (1997). *Evil: Inside Human Violence and Cruelty*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Bloom, M. (2005). *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*. New York: Columbia University Press.
- Bonney, R. (2004). *Jihad: From Qur'an to bin Laden*. Houndmills, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Borowitz, A. (2005). *Terrorism for Self-Glorification: The Herostratos Syndrome*. Kent, OH: Kent State University Press.
- Borum, R. (2004). *Psychology of Terrorism*. Tampa: University of South Florida.
- Browning, C. (1992). *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*. New York: HarperCollins.
- Buford, B. (1993). *Among the Thugs*. New York: Vintage.
- Burgat, F. (2005). *L'islamisme à l'heure d'Al-Qaida*. Pariz: Éditions La Découverte.
- Bush, G. (2001). »Address to a Joint Session of Congress and the American People«. Kapitol, Washington, DC, ZDA. 20. September. Dostopno na: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.
- Camus, A. (1951). *L'Homme Révolté*. V *Essais*, 1965. Pariz: Gallimard Bibliothèque de la Pléiade, str. 407–709.
- Carus, S. (2000). »The Rajneeshees (1984)«. V Tucker, J. (ur.), *Toxic Terror: Assessing Terrorist Use of Chemical and Biological Weapons*. Cambridge, MA: MIT Press, str. 115–137.
- Cesari, J. (2004). *L'Islam à l'épreuve de l'Occident*. Pariz: Éditions La Découverte.
- Clarke, R. in G. Newman. (2006). *Outsmarting the Terrorists*. Westport, CT: Praeger Security International.

- Colombani, J. M. (2001). »Nous sommes tous Américains«. *Le Monde*, 13. september.
- Cooke, M. (2000). *Commanding Right and Forbidding Wrong in Islamic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crenshaw, M. (ur.). (1995). *Terrorism in Context*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Danzig, R., M. Sageman, T. Leighton, L. Hough, H. Yuki, R. Kotani in Z. Hosford. (2011). *Aum Shinrikyo: Insights into How Terrorists Develop Biological and Chemical Weapons*. Washington, DC: Center for a New American Security.
- Della Porta, D. (2013). *Clandestine Political Violence*. New York: Cambridge University Press.
- Drury, J. in S. Reicher. (2000). »Collective Action and Psychological Change: The Emergence of New Social Identities«. *British Journal of Social Psychology*, 39, str. 579–604.
- Enyo. (2009). *Anatomie d'un Désastre: l'Occident, l'islam et la guerre au XXIe siècle*. Pariz: Éditions Denoël.
- Esposito, J. (1999). *The Islamic Threat: Myth or Reality?*. New York: Oxford University Press.
- Esposito, J. (2002). *Unholy War: Terror in the Name of Islam*. New York: Oxford University Press.
- Fanon, F. (1961). *Les Damnés de la Terre*. Pariz: François Maspero.
- Fehr, E. in S. Gächter. (2002). »Altruistic Punishment in Humans«. *Nature*, 415(6868), str. 137–140.
- Festinger, L., H. Riecken in S. Schachter. (1964). *When Prophecy Fails: A Social and Psychological Study of a Modern Group That Predicted the Destruction of the World*. New York: Harper Torchbooks.
- Gerges, F. (2005). *The Far Enemy: Why Jihad Went Global*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilovich, T., D. Griffin in D. Kahneman (ur.). (2002). *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greene, J. (2013). *Moral Tribes: Emotion, Reason, and the Gap Between Us and Them*. New York: Penguin Press.
- Gueniffey, P. (2000). *La Politique de la Terreur*. Pariz: Gallimard- Collection Tel.
- Gurr, T. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Habeck, M. (2006). *Knowing the Enemy: Jihadist Ideology and the War on Terror*. New Haven: Yale University Press.
- Hafez, M. (2004). *Why Muslims Rebel: Repression and Resistance in the Islamic World*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. New York: Pantheon Books.
- Harmon-Jones, E. in J. Mills (ur.). (1999). *Cognitive Dissonance: Progress on a Pivotal Theory in Social Psychology*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Haslam, A., P. Oakes, C. McGarty, J. Turner in R. Onorato. (1995). »Contextual Changes in the Prototypicality of Extreme and Moderate Outgroup Members«. *European Journal of Social Psychology*, 25, str. 509–530.
- Haslam, A. in S. Reicher. (2007). »Identity Entrepreneurship and the Consequences of Identity Failure: The Dynamics of Leadership in the BBC Prison Study«. *Social Psychology Quarterly*, 70(2), str. 125–147.
- Haslam, A., S. Reicher in M. Platow. (2011). *The New Psychology of Leadership: Identity, Influence and Power*. Hove, East Sussex: Psychology Press.
- Haslam, A., S. Reicher in K. Reynolds. (2012). »Identity, Influence, and Change: Rediscovering John Turner's Vision for Social Psychology«. *British Journal of Social Psychology*, 51, str. 201–218.
- Haslam, A., S. Reicher in M. Birney. (2014). »Nothing by Mere Authority: Evidence That in an Experimental Analogue of the Milgram Paradigm Participants Are Motivated Not by Orders but by Appeals to Science«. *Journal of Social Issues*, 70(3), str. 473–488.
- Hirschman, A. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hoffer, E. (1963). *The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements*. New York: Time Inc.
- Hogg, M. in S. Reid. (2006). »Social Identity, Self- Categorization, and the Communication of Group Norms«. *Communication Theory*, 16, str. 7–30.
- Horgan, J. (2005). *The Psychology of Terrorism*. Abingdon, Oxon.: Routledge.
- Hornsey, M. (2008). »Social Identity Theory and Self- Categorization Theory: A Historical Review«. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(1), str. 204–222.
- Ingraham, B. (1979). *Political Crime in Europe: A Comparative Study of France, Germany and England*. Berkeley: University of California Press.

- Kahneman, D., P. Slovic in A. Tversky (ur.). (1982). *Judgments Under Uncertainty: Heuristics and Biases*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Keniston, K. (1968). *Young Radicals: Notes on Committed Youth*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Kepel, G. (2002). *Jihad: The Trail of Political Islam*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Khosrokhavar, F. (2002). *Les Nouveaux martyrs d'Allah*. Pariz: Flammarion.
- King, M. in D. Taylor. (2011). »The Radicalization of Homegrown Jihadists: A Review of Theoretical Models and Social Psychological Evidence«. *Terrorism and Political Violence*, 23(4), str. 602–622.
- Kirchheimer, O. (1961). *Political Justice: The Use of Legal Procedure for Political Ends*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kittrie, N. in E. Wedlock. (1998). *The Tree of Liberty: A Documentary History of Rebellion and Political Crime in America, vol. 1: Colonial Era to World War II*, rev. ed. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Kittrie, N. (2000). *Rebels with a Cause: The Minds and Morality of Political Offenders*. Boulder, CO: Westview Press.
- Kruglanski, A., X. Chen, M. Dechesne, S. Fishman in E. Orehek. (2009). »Fully Committed: Suicide Bombers' Motivation and the Quest for Personal Significance«. *Political Psychology*, 30(3), str. 331–357.
- Kuhn, T. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions, 2nd ed.* Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lankford, A. (2013). *The Myth of Martyrdom: What Really Drives Suicide Bombers, Rampage Shooters, and Other Self-Destructive Killers*. New York: Palgrave Macmillan.
- Marlowe, F., C. Berbesque et al. (2008). »More 'Altruistic' Punishment in Larger Societies«. *Proceedings of the Royal Society B*, 275, str. 587–590.
- Marques, J., D. Abrams, D. Páez in M. Hogg. (2003). »Social Categorization, Social Influence, and Rejection of Deviant Group Members«. V Hogg and Tindale (ur.), 2003, str. 400–424.

- Marques, J., V. Yzerbyt in J. P. Leyens. (1988). »The 'Black Sheep Effect': Extremity of Judgments Towards In-Group Members as a Function of Group Identification«. *European Journal of Social Psychology*, 18, str. 1–16.
- McCauley, C. in S. Moskalenko. (2011). *Friction: How Radicalization Happens to Them and Us*. New York: Oxford University Press.
- Merleau-Ponty, M. (1947). *Humanisme et Terreur: Essai sur le Problème Communiste*. Pariz: Éditions Gallimard.
- Merari, A. (2010). *Driven to Death: Psychological and Social Aspects of Suicide Terrorism*. New York: Oxford University Press.
- Milgram, S. (1974). *Obedience to Authority: An Experimental View*. New York: Harper & Row.
- Moghaddam, F. (2005). »The Staircase to Terrorism: A Psychological Exploration«. *American Psychologist*, 60(2), str. 161–169.
- Moghaddam, F. (2006). *From the Terrorists' Point of View: What They Experience and Why They Come to Destroy*. Westport, CT: Praeger Security International.
- Moore, D. (2001). »Bush Job Approval Highest in Gallup History: Widespread Public Support for War on Terrorism«. *Gallup News Service*. Dostopno na: <http://www.gallup.com/poll/4924/bush-job-approval-highestgallup-history.aspx>.
- Nisbett, R. in D. Cohen. (1996). *Culture of Honor: The Psychology of Violence in the South*. Boulder, CO: Westview.
- Oakes, P., A. Haslam in J. Turner. (1994). *Stereotyping and Social Reality*. Oxford: Blackwell.
- Olson, M. (1971). *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. New York: Schocken Books.
- Payne, R. (1950). *Zero: The History of Terrorism*. New York: John Day.
- Perry, S. in B. Hasisi. (2015). »Rational Choice Rewards and the Jihadist Suicide Bomber«. *Terrorism and Political Violence*, 27(1), str. 53–80.
- Post, J. (2007). *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ragin, C. (2000). *Fuzzy-Set Social Science*. Chicago: University of Chicago Press.
- Reicher, S. (2003). »The Psychology of Crowd Dynamics«. V Hogg in Tindale (ur.), 2003, str. 182–208.
- Reicher, S., N. Hopkins, M. Levine in R. Rath. (2005). »Entrepreneurs of Hate and Entrepreneurs of Solidarity: Social Identity as a Basis for Mass Communication«. *International Review of the Red Cross*, 87(860), str. 621–637.

Reicher, S. in A. Haslam. (2006). »Rethinking the Psychology of Tyranny: The BBC Prison Study«. *British Journal of Social Psychology*, 45, str. 1–40.

Reicher, S., A. Haslam in J. Smith. (2012). »Working Toward the Experimenter: Reconceptualizing Obedience Within the Milgram Paradigm as Identification-Based Followership«. *Perspectives on Psychological Science*, 7(3), str. 315–324.

Ross, L. in R. Nisbett. (1991). *The Person and the Situation: Perspective of Social Psychology*. New York: McGraw- Hill.

Roy, O. (2004). *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*. New York: Columbia University Press.

Rudd, M. (2009). *Underground: My Life with SDS and the Weathermen*. New York: William Morrow.

Sageman, M. (2004). *Understanding Terror Networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Sageman, M. (2007). *Modern Bioterrorism, Report Prepared for the Department of Homeland Security*. Directorate of Science and Technology, unpublished.

Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Sageman, M. (2014). »The Stagnation in Terrorism Research«. *Terrorism and Political Violence*, 26(4), str. 565–580.

Sageman, M. (2016). *Misunderstanding Terrorism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Schmid, A. (1983). *Political Terrorism: A Research Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature*. Amsterdam: North- Holland.

Schmidle, R. (2009). »Positioning Theory and Terrorist Networks«. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 40, str. 65–78.

Silke, A. (ur.). (2003). *Terrorists, Victims and Society: Psychological Perspectives on Terrorism and Its Consequences*. Chichester, England: John Wiley and Sons.

Smith, J. in A. Haslam (ur.). (2012). *Social Psychology: Revisiting the Classic Studies*. Los Angeles: Sage.

Sommier, I. (2008). *La violence politique et son deuil: L'après 68 en France et en Italie*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.

Spears, R. in S. Otten. (2012). »Discrimination: Revisiting Tajfel's Minimal Group Studies«. V Smith in Haslam (ur.), 2012, str. 160–177.

- Stekelenburg, J. (2014). »Going All the Way: Politicizing, Polarizing, and Radicalizing Identity Offline and Online«. *Sociology Compass*, 1–15, 10.1111/soc4.12157.
- Stekelenburg, J. in B. Klandermans. (2009). »Social Movement Theory: Past, Present and Prospects«. V Ellis, S. in I. van Kessel (ur.), *Movers and Shakers: Social Movements in Africa*. Leiden: Brill, str. 19–43.
- Stern, S. (2007). *With the Weathermen: The Personal Journal of a Revolutionary Woman*. Piscataway, NJ: Rutgers University Press.
- Stone, G. (2004). *Perilous Times: Free Speech in Wartime, from the Sedition Act of 1798 to the War on Terrorism*. New York: W. W. Norton.
- Tajfel, H. (1970). »Experiments in Intergroup Discrimination«. *Scientific American*, 223, str. 96–102.
- Tajfel, H. (1982). »Social Psychology of Intergroup Relations«. *Annual Review of Psychology*, 33, str. 1–39.
- Tajfel, H. in J. Turner. (1979). »An Integrative Theory of Intergroup Conflict«. V Austin, W. G. in S. Worchel (ur.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole, str. 33–48.
- Taylor, M. (1988). *The Terrorist*. London: Brassey's Defense Publishers.
- Taylor, M. in P. M. Currie (ur.). (2012). *Terrorism and Affordance*. London: Continuum.
- Tocqueville, A. (1986). *De la Démocratie en Amérique; Souvenirs; L'Ancien Régime et la Révolution*. Pariz: Bouquins, Éditions Robert Laffont.
- Turner, J., M. Hogg, P. Oakes, S. Reicher in M. Wetherell (ur.). (1987). *Rediscovering the Social Group: A Self-Categorization Theory*. Oxford: Blackwell.
- Turner, J. (1991). *Social Influence*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Turner, J., P. Oakes, A. Haslam, in C. McGarty. (1994). »Self and Collective: Cognition and Social Context«. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20(5), str. 454–463.
- Turner, J. (1996). »Henri Tajfel: An Introduction«. V Robinson, W. P. (ur.), *Social Groups and Identities: Developing the Legacy of Henri Tajfel*. Oxford: Butterworth- Heinemann, str. 1–23.
- Walzer, M. (2000). *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, 3rd ed. New York: Basic Books.
- Walzer, M. (2004). *Arguing About War*. New Haven: Yale University Press

Wickham, C. R. (2002). *Mobilizing Islam: Religion, Activism and Political Change in Egypt*. New York: Columbia University Press.

Wiktorowicz, Q. (ur.). (2004). *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*. Bloomington: Indiana University Press.

Zimbardo, P. (2007). *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. New York: Random House.

Zomer, M., T. Postmes in R. Spears. (2008). »Toward an Integrative Social Identity Model of Collective Action: A Quantitative Research Synthesis of Three Socio- Psychological Perspectives«. *Psychological Bulletin*, 134, str. 504–535.

